

Εκλογικά συστήματα και νομολογία του ΑΕΔ

του Γεωργίου Θ. Ζών

Δικηγόρου, ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου (ΕΚΠΑ),
Υποψήφιου διδάκτορα Συνταγματικού Δικαίου ΕΚΠΑ

Εισαγωγή

Στο σύγχρονο δημοκρατικό κράτος δικαίου και ιδίως στα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα, η επιλογή ενός συγκεκριμένου εκλογικού συστήματος αντικατοπτρίζει όχι μόνο την πολιτική παράδοση, την πολιτική παιδεία ή την «ωριμότητα» μιας κοινωνίας σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, αλλά και την ένταση των πολιτικών παθών, το μέτρο «χειραγώγησης»¹ της πολιτικής.

Σε ένα πρώτο επίπεδο λοιπόν, τίθεται το ερώτημα, πώς ορίζεται η έννοια του εκλογικού συστήματος². Δύο απαντήσεις³ θα μπορούσαν να εντοπισθούν: η πρώτη –και ευρύτερη– θα μπορούσε να ορίσει το εκλογικό σύστημα ως το πλέγμα εκείνο νομικών ρυθμίσεων και διατάξεων που διέπει το σύνολο της εκλογικής διαδικασίας από την έναρξη της προεκλογικής περιόδου μέχρι την οριστική ανακήρυξη των εκλεγέντων υποψηφίων⁴. Η δεύτερη –και «στενότερη»– απάντηση θα μπορούσε να ορίσει το εκλογικό σύστημα ως την τεχνική μέθοδο⁵ για την κατανομή των εδρών⁶.

(1) Σύμφωνα με τον Giovanni Sartori, «Το εκλογικό σύστημα αποτελεί τον πιο εξειδικευμένο μηχανισμό χειραγώγησης της πολιτικής». Βλ. περισσότερο Giovanni Sartori, Συγκριτική συνταγματική μηχανική. Μια διερεύνηση των δομών, των κινήτρων και των αποτελεσμάτων, Παπαζήσης, Αθήνα 2007.

(2) Βλ. εντελώς ενδεικτικά Φ. Σπυρόπουλου, Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2006, σ. 186.

(3) Βλ. περισσότερο Χ. Ανθόπουλου, άρθρο 54, σε: Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη, Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2017, σ. 1007 επ. και Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα και Σύνταγμα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1996, σ. 21 επ..

(4) Βλ. περισσότερο Η. Νικολακόπουλου, Εισαγωγή στην θεωρία και πρακτική των εκλογικών συστημάτων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1989, σ. 13 - 15.

(5) Βλ. ενδεικτικά Δ. Ι. Αναγνώστου, Το εκλογικό σύστημα και ο συνταγματικός διάλογος, σύμφωνα με τον οποίο «Ως εκλογικό σύστημα μπορεί δε να νοηθεί, γενικά, το σύνολο των κανόνων, οι οποίοι προβλέπουν και ρυθμίζουν τον τρόπο κατανομής των βουλευτικών εδρών, μεταξύ των κομματικών συνδυασμών, σε συνάρτηση με τις δοθείσες ψήφους», ΤοΣ 1/1991, σ. 95.

(6) Ο «κανόνας» στα περισσότερα συγγράμματα Συνταγματικού Δικαίου είναι οι ορισμοί που αποδίδουν τις έννοιες των εκλογικών συστημάτων

Κατ' άλλη ερμηνεία, το εκλογικό σύστημα θα μπορούσε να ορισθεί ως η μέθοδος για τον μετασχηματισμό της λαϊκής βούλησης σε κοινοβουλευτική εκπροσώπηση και την κατανομή των εδρών της Βουλής, με βάση την εκλογική δύναμη⁷, ήτοι τον αριθμό των εγκύρων ψηφοδελτίων που έλαβαν στις γενικές εκλογές οι συνδυασμοί κομμάτων⁸, συνασπισμών κομμάτων και ανεξαρτήτων, καθώς επίσης οι μεμονωμένοι υποψήφιοι, κατά περίπτωση, στις βασικές εκλογικές περιφέρειες και την επικράτεια.

Εγγύτερα προς την ελληνική συνταγματική και πολιτική θεωρία φαίνεται να βρίσκεται ο δεύτερος, πιο «στενός» ορισμός⁹.

Ι. Διακρίσεις εκλογικών συστημάτων

Ανάλογα με το είδος των εκλογικών συστημάτων διαμορφώνεται και ο συσχετισμός των κοινοβουλευτικών δυνάμεων μετά το πέρας της εκλογικής διαδικασίας¹⁰. Αναδεικνύεται, λοιπόν, η κρισιμότητα του εκλογικού συστήματος που επιλέγεται σε ορισμένο τόπο και χρόνο, στον βαθμό που το τελευταίο διαμορφώνει την εκλογική συμπεριφορά των ψηφοφόρων, τον πολιτικό λόγο των κομμάτων, ακόμη και την ίδια την σύνθεση του κομματικού και –κατ' επέκταση– του πολιτικού συστήματος.

και της εκλογικής νομοθεσίας να αναφέρονται πρωτίστως στις βουλευτικές εκλογές.

(7) Βλ., ιδίως, Γ. Παπαδημητρίου, Συνταγματικό Δίκαιο, Τ. Α', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1981, σ. 65 και Χ. Ανθόπουλου, Εκλογικά συστήματα και συνταγματικές δεσμεύσεις. Μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2016, σ. 52 επ..

(8) Για τη συνταγματική θέση των κομμάτων βλ. αντί άλλων Κ. Hesse, Το Σύνταγμα της πολιτικής ενότητας και της πρακτικής εναρμόνισης (επιμ. - μτφ. Στ.- Ι. Κουτνατζή), Παπαζήσης, Αθήνα 2017, σ. 153 επ..

(9) Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό..., ό.π., σ. 21 επ..

(10) Βλ. περισσότερο Ευ. Βενιζέλου, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Αναθεωρημένη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2008, σ. 482 επ..

Γενικά, και ανάλογα με την εκάστοτε υιοθετούμενη αρχή αντιπροσώπευσης¹¹, διακρίνονται τριών κυρίως ειδών εκλογικά συστήματα¹²: α) τα πλειοψηφικά, β) τα αναλογικά και γ) τα σύνθετα ή μεικτά.

Σε ένα εκλογικό σύστημα εντάσσεται και η κατανομή της επικράτειας σε εκλογικές περιφέρειες, ήτοι στις εδαφικές εκείνες ενότητες, όπου αντίστοιχο τμήμα του εκλογικού σώματος αναδεικνύει τους αντιπροσώπους του. Κρίσιμο μέγεθος, επίσης για την εκτίμηση ενός εκλογικού συστήματος αποτελεί ο δείκτης αντιπροσωπευτικότητας, ήτοι το αποτέλεσμα όλων των διαφορών μεταξύ του ποσοστού ψήφων όλων των υποαντιπροσωπευόμενων (ή αντιστρόφως, όλων των υπεραντιπροσωπευόμενων) εκλογικών συνδυασμών από τον αριθμό εκατό (100)¹³.

Έτσι, στα πλειοψηφικά εκλογικά συστήματα, η επικράτεια δεν θεωρείται ενιαίος εκλογικός χώρος, αλλά διαιρείται σε περισσότερες εκλογικές περιφέρειες, ο δε συνδυασμός που έρχεται πρώτος στην περιφέρεια κερδίζει όλες τις έδρες, ενώ όσοι συνδυασμοί έπονται καμιά¹⁴. Σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, τα πλειοψηφικά συστήματα ευνοούν τη διαμόρφωση ενός δικομματικού ή -ίσως ορθότερα- διπολικού συστήματος¹⁵.

Τα πλειοψηφικά συστήματα διακρίνονται επίσης σε συστήματα σχετικής πλειοψηφίας με έναν γύρο ψηφοφορίας (π.χ. το εκλογικό σύστημα του Ηνωμένου Βασιλείου¹⁶) και συστήματα απόλυτης πλειοψηφίας με δύο γύρους (π.χ. το σύστημα που ισχύει σήμερα στη Γαλλία¹⁷).

(11) Βλ. περισσότερα *Η. Νικολακόπουλου*, Εισαγωγή..., ό.π., σ. 16 επ., 26 επ., 44 επ..

(12) Βλ. *P. Norris*, Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems, *International Political Science Review*, Vol 18(3) July 1997, σ. 297 - 312. Διαθέσιμο και στον ιστότοπο <<https://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/Choosing%20Electoral%20Systems.pdf>>.

(13) Βλ. *Κ. Χρυσόγονου*, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 25, υποσημ. 7, όπου σχετική παραπομπή σε *Αρ. Μάνεση/Αντ. Παντελή*, Έκθεση επί του σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί εκλογής βουλευτών, ΤοΣ 1991, σ. 34 επ..

(14) «The winner takes it all».

(15) Ένα φαινόμενο γνωστό ως «Duverger's Law».

(16) Για τη λειτουργία και τη μελλοντική -όπως απεδείχθη στη συνέχεια- εξέλιξη του Βρετανικού πολιτεύματος βλ. ενδεικτικά περισσότερα στο κλασικό έργο του *W. Bagehot*, *The English Constitution*, 2η έκδοση, 1873, όπου γίνεται και σχετική αναφορά στο πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα.

(17) Το εκλογικό αυτό σύστημα έχει επικρατήσει καθ' όλη την διάρκεια της Ε' Γαλλικής Δημοκρατίας (από το 1958 κ.ε.) με μοναδική εξαίρεση τις εκλογές του 1986, στις οποίες ίσχυσε αναλογικό εκλογικό σύστημα.

Μεταξύ των πλεονεκτημάτων του πλειοψηφικού συστήματος συγκαταλέγονται η στενότερη σχέση μεταξύ των υποψηφίων και του εκλογικού σώματος, καθώς αναβαθμίζεται το προσωπικό στοιχείο που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για τη διαμόρφωση της τελικής απόφασης εκ μέρους των ψηφοφόρων και η εξασφάλιση κυβερνητικής σταθερότητας μέσω της ανάδειξης ισχυρών κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών¹⁸, ενώ στα μειονεκτήματα συγκαταλέγεται μεταξύ άλλων, η πιθανότητα ορισμένα κόμματα ή συνδυασμοί να υπερεκπροσωπούνται σε βάρος των υπολοίπων, γεγονός που δημιουργεί σοβαρό πρόβλημα αντιπροσώπευσης¹⁹.

(18) Όπως αναφέρει και ο *Χαράλαμπος Ανθόπουλος*, «Χάριν της "κυβερνητικής σταθερότητας", η οποία δεν αποτελεί συνταγματική αρχή, αλλά απλώς μια συνταγματικώς θεμιτή επιδίωξη, ο εκλογικός νομοθέτης μπορεί να περιορίσει την πλήρη ανάπτυξη της "αρχής της αντιπροσωπευτικότητας", διευκολύνοντας τη διαμόρφωση μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, η οποία ανάλογα με την πολιτική συγκυρία μπορεί να είναι μονοκομματική ή πολυκομματική, και από την οποία μπορεί να προκύψει μια κατά το δυνατόν σταθερή κυβέρνηση, είτε μονοκομματική είτε συμμαχική». *Χ. Ανθόπουλος*, Εκλογικά συστήματα..., ό.π., σ. 122 - 123 και ιδίως, Ο έλεγχος συνταγματικότητας των εκλογικών νόμων στην Ελλάδα και η αντισυνταγματικότητα του ισχύοντος εκλογικού συστήματος, *Εφημ.ΔΔ* 5/2015, σ. 559 - 574 [σ. 561].

(19) Τις ακραίες επιπτώσεις του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος, και μάλιστα στην απλούστερη μορφή του, φανερώνει π.χ. το εκλογικό αποτέλεσμα του 1983 στο Ηνωμένο Βασίλειο, όταν οι Συντηρητικοί με ποσοστό ψήφων 42,4% κέρδισαν το 61,6% των εδρών, ενώ η τρίτη σε ψήφους πολιτική δύναμη, η Συμμαχία Φιλελευθέρων - Σοσιαλδημοκρατών με ποσοστό ψήφων 25,4% κέρδισε μόλις το 3,5% των εδρών του Κοινοβουλίου. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα προσφέρει η Γαλλία, όπου στις βουλευτικές εκλογές του 1993 η Δεξιά κέρδισε 485 έδρες σε σύνολο 577 με 43,25% στον α' γύρο, έναντι περίπου 91 εδρών της Αριστεράς που είχε εξασφαλίσει περίπου 30% των ψήφων στον α' γύρο, ενώ κόμματα που εξασφάλισαν στον α' γύρο συνολικά περίπου 26% κέρδισαν 1 έδρα. Επίσης, υπάρχει και η πιθανότητα το πρώτο σε ψήφους κόμμα να κερδίσει λιγότερες έδρες σε σχέση με το δεύτερο, στην περίπτωση που η διαφορά είναι μικρή. Π.χ., αυτό συνέβη στο Ηνωμένο Βασίλειο στις εκλογές των ετών 1874 (πρώτοι σε ψήφους οι Φιλελεύθεροι, αλλά σε έδρες οι Συντηρητικοί), 1929 (πρώτοι σε ψήφους οι Συντηρητικοί, αλλά σε έδρες οι Εργατικοί), το 1951 (πρώτοι σε ψήφους οι Εργατικοί, αλλά σε έδρες οι Συντηρητικοί) και τον Φεβρουάριο του 1974 (πρώτοι σε ψήφους οι Συντηρητικοί, αλλά σε έδρες οι Εργατικοί). Στην Ελλάδα χαρακτηριστικό παράδειγμα προσφέρουν οι εκλογές της 5ης Μαρτίου 1933, στις οποίες οι δύο μεγάλοι συνασπισμοί εξασφάλισαν περίπου ίδιο αριθμό ψήφων (46,32% οι Βενιζελικοί έναντι 46,19% των Αντιβενιζελικών), αλλά ο ελαφρώς μειοψηφισίας συνασπισμός κέρδισε περισσότερες έδρες (136 για τους Αντιβενιζελικούς έναντι 110 των Βενιζελικών). Βλ. *D. Nohlen*, Κομματικό σύστημα και εκλογικά συστήματα, *Μετάφραση Μαρία Σίσκου*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 184. Για τις εκλογές του 1993 στη Γαλλία βλ. *A. Guyomarch*, *The 1993 Parliamentary Election in France*, *Parliam Aff* (1993) 46 (4):605 - 626 και *Κ. Χρυσόγονου*, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 142. Στις ΗΠΑ, όπου ο Πρόεδρος αναδεικνύεται από σώμα δευτεροβάθμιων εκλεκτόρων που αναδεικνύονται από τις Πολιτείες με πλειοψηφικό σύστημα, παρατηρούνται *mutatis mutandis* αντίστοιχα φαινόμενα, με πιο πρόσφατο πα-

Στα αναλογικά εκλογικά συστήματα οι εκλογικές περιφέρειες είναι πάντοτε πολυεδρικές, ενώ σύμφωνα με την βασική αρχή που τα διέπει, κάθε κόμμα αναδεικνύει τόσους βουλευτές όση είναι η εκλογική του δύναμη στην επικράτεια²⁰, υπάρχουν δε πολλές παραλλαγές αναλογικών συστημάτων²¹. Υπό τις συνθήκες αυτές, τα αναλογικά εκλογικά συστήματα εμφανίζονται συνεπέστερα προς την αρχή της ισότητας της ψήφου και του αντιπροσωπευτικού συστήματος²², καθώς η λογική τους δεν εδράζεται πρωτίστως στον σκοπό της εξυπηρέτησης της κυβερνητικής σταθερότητας, αλλά στην εξασφάλιση ισότιμης εκπροσώπησης των μειοψηφιών στο Κοινοβούλιο.

Τα αναλογικά εκλογικά συστήματα επικράτησαν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες²³ κυρίως από την εποχή του Μεσοπολέμου κ.ε. με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Γερμανία την εποχή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1919 - 1933)²⁴, για την πολιτική αστάθεια της οποίας κατηγορήθηκε από πολλούς²⁵ και το -προ-

βλεπόμενο στο άρθρο 22 του Συντάγματος²⁶- εκλογικό σύστημα που δεν προσέφερε σταθερές κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες, αλλά οδηγούσε συχνά σε ετερόκλητους²⁷ ή ευκαιριακούς συνασπισμούς. Μεταπολεμικά, η αντιπροσωπευτικότερη περίπτωση αναλογικού εκλογικού συστήματος στην Ευρώπη συναντάται στην Ιταλία κατά την περίοδο 1946 - 1992²⁸.

Ως σύνθετα ή μεικτά χαρακτηρίζονται τα εκλογικά εκείνα συστήματα, στα οποία το εκλογικό αποτέλεσμα προκύπτει στην πραγματικότητα από την εφαρμογή δύο (ή περισσότερων) εκλογικών συστημάτων, τα οποία εφαρμόζονται χωριστά²⁹. Στη συνήθη και απλούστερη ίσως μορφή ενός μεικτού εκλογικού συστήματος, ένα μέρος των εδρών κατανέμεται σε μονοεδρικές εκλογικές περιφέρειες με πλειοψηφικό σύστημα, το άλλο μέρος σε μια εθνική περιφέρεια ή σε λίγες πολυεδρικές περιφέρειες με αναλογικό σύστημα.

Πολύ συχνά, τα μεικτά εκλογικά συστήματα χαρακτηρίζει η ύπαρξη ενός «πλαφόν»³⁰, ήτοι ενός ελάχιστου ορίου ψήφων για την είσοδο ενός πολιτικού σχηματισμού στο αντιπροσωπευτικό σώμα. Η πρόβλεψη ελάχιστου ποσοστού ψήφων δεν αποκλείεται να προβλέπεται και στην περίπτωση ενός συστήματος απλής αναλογικής³¹.

Χαρακτηριστική περίπτωση μεικτού εκλογικού συστήματος αποτελεί το ισχύον σήμερα στην Ομοσπον-

ράδειγμα τις προεδρικές εκλογές της 8ης Νοεμβρίου 2016, στις οποίες, παρά το γεγονός ότι η υποψήφια των Δημοκρατικών Hillary Clinton έλαβε το 48,2% των ψήφων έναντι 46,1% του Ρεπουμπλικανού υποψηφίου Donald Trump, ο τελευταίος εξασφάλισε 304 εκλέκτορες έναντι μόλις 227 της αντιπάλου του και εξελέγη Πρόεδρος. Τα επίσημα αποτελέσματα είναι διαθέσιμα στον ιστότοπο: < <https://transition.fec.gov/pubrec/fe2016/2016presgeresults.pdf> >.

(20) Βλ. Φ. Σπυρόπουλου, Εισαγωγή..., ό.π., σ. 187.

(21) Εντελώς ενδεικτικά αναφέρονται το σύστημα d'Hondt, το οποίο είναι και το συνηθέστερο, καθώς και τα συστήματα Sainte - Lagué (εφαρμόζεται σε αρκετές σκανδιναβικές χώρες), Hare (εφαρμόζεται κυρίως στην Ιρλανδία), Droop κτλ.. Βλ. περισσότερα Αντ. Παντελή, Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Λιβάνης, Αθήνα 2016, σ. 125 επ..

(22) Βλ. Χ. Ανθόπουλου, Εκλογικά συστήματα..., ό.π., σ. 122 και ιδίου, Ο έλεγχος συνταγματικότητας..., ό.π., σ. 561, σύμφωνα με τον οποίο «Πλήρης εφαρμογή της «αρχής της αντιπροσωπευτικότητας» μπορεί να γίνει μόνο μέσω της καθιέρωσης ενός αμιγούς αναλογικού εκλογικού συστήματος».

(23) Το 1926 εισήχθη για πρώτη φορά στην Ελλάδα το σύστημα της απλής αναλογικής, με τον ν. 3363/1926 (ΦΕΚ Α' 291/2.9.1926), ο οποίος καθιέρωνε ως εκλογική περιφέρεια -με ελάχιστες εξαιρέσεις- τον νομό και εφαρμόστηκε στις βουλευτικές εκλογές της 7ης.11.1926. Είχε προηγηθεί η ρητή καθιέρωση -για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία- ως πάγιου εκλογικού συστήματος της απλής αναλογικής σύμφωνα με το άρθρο 35 § 1 του θνησιγενούς Συντάγματος του 1925/1926. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες απόψεις υπέρ της απλής αναλογικής είχε εκφράσει ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου με τη μελέτη του «Δημοκρατία και εκλογικών συστήματα», στην οποία περιέχεται και μια -αμφιλεγόμενη- ερμηνεία του εκλογικού αποτελέσματος της 1ης Νοεμβρίου 1920. Βλ. περισσότερα Αλ. Παπαναστασίου, Δημοκρατία και εκλογικών συστήματα, 3η έκδοση, Αθήνα 1983.

(24) Weimarer Republik.

(25) Βλ. ενδεικτικά την ανάλυση του F. A. Hermens, Democracy or Anarchy? A Study of Proportional Representation, Notre Dame, Indiana: The Review of Politics: 1941.

(26) «Artikel 22: Die Abgeordneten werden in allgemeiner, gleicher, unmittelbarer und geheimer Wahl von den über zwanzig Jahre alten Männern und Frauen nach den Grundsätzen der Verhältniswahl gewählt. Der Wahltag muß ein Sonntag oder öffentlicher Ruhetag sein. Das Nähere bestimmt das Reichswahlgesetz».

(27) Τέτοιο παράδειγμα είναι η κυβέρνηση «Μεγάλου συνασπισμού» («Große Koalition») που συγκροτήθηκε μετά τις εκλογές του 1928 υπό τον Hermann Müller, στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (SPD), του Γερμανικού Δημοκρατικού Κόμματος (DDP), του Βαυαρικού Λαϊκού Κόμματος (BVP), των Κεντρικών (Zentrum) και του Γερμανικού Λαϊκού Κόμματος (DVP). Βλ. περισσότερα ενδεικτικά H. A. Winkler, Βαϊμάρη. Η ανάπληρη δημοκρατία 1918 - 1933, μετάφραση: Αντζή Σαλταμπάση, ΠΟΛΙΣ, 2011.

(28) Για μια συνοπτική προσέγγιση για το Ιταλικό πολιτικό και κοινοβουλευτικό σύστημα, καθώς και την εξέλιξη της εκλογικής νομοθεσίας στην Ιταλία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την υιοθέτηση του (και σήμερα ισχύοντος) Συντάγματος του 1948, βλ. περισσότερα C. Fusaro, Party System Developments and Electoral Legislation in Italy (1948-2009), Bulletin of Italian Politics, Vol. 1, No. 1, 2009, 49 - 68. Διαθέσιμο και στον ιστότοπο <http://www.gla.ac.uk/media/media_126023_en.pdf>.

(29) Βλ. D. Nohlen, Κομματικό σύστημα..., ό.π., σ. 643 επ..

(30) Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι το όριο εισαγωγής που ισχύει σε εθνικό επίπεδο στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας είναι 5%, στην Ιταλία 4% και στην Ελλάδα 3%.

(31) Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αυστρία.

διακή Δημοκρατία της Γερμανίας εκλογικό σύστημα³². Άλλο παράδειγμα μεικτού –και εξαιρετικά σύνθετου– εκλογικού συστήματος προσφέρουν οι εκλογικοί νόμοι (276 και 277/1993 ή νόμοι Mattarella) που ίσχυσαν στην Ιταλία για την ανάδειξη των μελών της Βουλής και της Γερουσίας μεταξύ των ετών 1993 – 2005, αντικειμενικοί στόχοι των οποίων ήταν: α) η διαμόρφωση ενός σταθερού και συγκροτημένου κοινοβουλευτικού συστήματος μετά το τέλος της «Α΄ Δημοκρατίας» (1992) και β) η εξασφάλιση της ομαλής κυβερνητικής εναλλαγής υπό συνθήκες ελεγχόμενου δικτατορισμού ή έστω διπολισμού³³. Ιδιαίτερο ενδιαφέ-

(32) Πρόκειται για ένα σύστημα «προσωποποιημένης απλής αναλογικής», η επιλογή του οποίου υπαγορεύθηκε από την τραυματική εμπειρία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, αλλά και από τις συνθήκες που επικράτησαν στην μεταπολεμική Δυτική Γερμανία (κατοχή, διχοτόμηση, ψυχρός πόλεμος). Την επανεισαγωγή της απλής αναλογικής ουδείς πρότεινε και σκέφτηκε κατά τις συζητήσεις για το νέο (δυτικο)γερμανικό Σύνταγμα στο «κοινοβουλευτικό συμβούλιο» (Parlamentarischer Rat) της Βόννης το 1949. Υπό τη σημερινή του μορφή, το γερμανικό εκλογικό σύστημα λειτουργεί ως σύστημα δύο ψήφων (βλ. *D. Nohlen*, Κοινοβουλευτικό σύστημα..., ό.π., σ. 416 επ.). Ειδικότερα, η Επικράτεια διαιρείται σε μονοεδρικές περιφέρειες, στις οποίες αντιστοιχούν οι μισές έδρες της Ομοσπονδιακής Βουλής (Bundestag), που κατανέμονται με απλό πλειοψηφικό, ενώ οι υπόλοιπες μισές έδρες αντιστοιχούν σε πολυεδρικές περιφέρειες που κατανέμονται στα 16 ομόσπονδα κρατίδια (Länder) με το σύστημα της απλής αναλογικής. Σε κάθε ψηφοφόρο αντιστοιχούν δύο ψήφοι: με την πρώτη (Erststimme) ο εκλογέας έχει την ευχέρεια να επιλέξει τον υποψήφιο της αρεσκείας του για την μονοεδρική του περιφέρεια, ενώ με την δεύτερη ψήφο (Zweitstimme) επιλέγει τον δεσμευμένο συνδυασμό (λίστα - Landesliste) του κόμματος που προτιμά. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο ψηφοφόρος για την μονοεδρική του περιφέρεια μπορεί να επιλέξει υποψήφιο διαφορετικού κόμματος από εκείνο που τελικώς επιλέγει με την δεύτερη ψήφο. Ο τελικός αριθμός των εδρών που θα κερδίσει κάθε κόμμα, ωστόσο, καθορίζεται από τις δεύτερες ψήφους, οι οποίες εν τέλει είναι και οι πιο κρίσιμες, ενώ προκειμένου να εισέλθει ένα κόμμα στην Bundestag, θα πρέπει είτε να κερδίσει ένα ελάχιστο ποσοστό δεύτερων ψήφων που ανέρχεται σε 5% στο σύνολο της επικράτειας (Η ρήτρα του 5% εμπόδισε το 1969 την είσοδο στην Bundestag του ακροδεξιού NPD, που έλαβε 4,3 % και, αργότερα, το 2002 του νεοκομμουνιστικού PDS και το 2013 του φιλελεύθερου FDP, το οποίο έμεινε χωρίς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση σε ομοσπονδιακό επίπεδο για πρώτη φορά από το 1949), είτε να κερδίσει απευθείας 3 έδρες στις μονοεδρικές περιφέρειες (έτσι κατόρθωσε να κερδίσει την κοινοβουλευτική του εκπροσώπηση στις εκλογές του 1994 το PDS, αν και είχε λάβει ποσοστό 4,4%). Τέλος, σημαντική παράμετρος αποτελεί η «αλλοίωση» προς τα πάνω του τελικού αριθμού των εδρών του Κοινοβουλίου, καθώς, εφόσον ένα κόμμα κερδίσει σε ένα κρατίδιο περισσότερες μονοεδρικές περιφέρειες από όσες του αντιστοιχούν με βάση τις δεύτερες ψήφους που εξασφάλισε, τότε οι επιπλέον έδρες παραμένουν στο κόμμα αυτό και μεταβάλλεται ο αριθμός των εδρών του κοινοβουλίου προς τα πάνω. Κατ' αποτέλεσμα, ωστόσο, το γερμανικό εκλογικό σύστημα λειτουργεί σχεδόν αναλογικά. Για το γερμανικό εκλογικό σύστημα βλ. ενδεικτικά περισσότερα *Λίνα Παπαδοπούλου*, Το γερμανικό εκλογικό σύστημα και οι προϋποθέσεις εφαρμογής του, Παπαζήσης, 2007, καθώς και *P. Badura*, Staatsrecht, 3. Auflage, C.H. Beck, 2003, σ. 445 επ..

(33) Δεν είναι τυχαίο ότι το 1994, λίγο πριν από τις εκλογές στις οποίες εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά οι νέοι εκλογικοί νόμοι στην Ιταλία, κυ-

ρον παρουσιάζουν και οι κατοπινοί ιταλικοί εκλογικοί νόμοι («Legge Calderoli» - Legge n. 270/2005 και Legge 52/2015, γνωστός και ως «Italicum»), οι διατάξεις των οποίων σχετικά με την χορήγηση bonus εδρών στο σχετικώς πλειοψηφούν κόμμα, καθώς και του συστήματος των «δεσμευμένων συνδυασμών», κρίθηκαν αντισυνταγματικές από το Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο (Corte costituzionale) με τις υπ' αριθ. 1/2014³⁴ και 35/2017³⁵ αποφάσεις του.

II. Το θεσμικό πλαίσιο, τα ελληνικά εκλογικά συστήματα και η νομολογία του ΑΕΔ

1. Το θεσμικό πλαίσιο: Σύνταγμα και ΕΣΔΑ

Στην ελληνική νομική και πολιτική πραγματικότητα, ο εκάστοτε ισχύσας εκλογικός νόμος –και το αντίστοιχο εκλογικό σύστημα που καθιέρωνε– αντικατόπτριζε την κρατούσα πολιτική τάση. Μεταπολιτευτικά το γεγονός αυτό εμπεδώθηκε και ευνοήθηκε από το άρθρο 54 του Συντάγματος, η § 1 του οποίου ορίζει ότι «[τ]ο εκλογικό σύστημα και οι εκλογικές περιφέρειες ορίζονται με νόμο [...]». Με τον τρόπο αυτόν ο αναθεωρητικός (στην πραγματικότητα συντακτικός) νομοθέτης του 1975 απέφυγε να καθιερώσει ένα συγκεκριμένο, πάγιο εκλογικό σύστημα, αφήνοντας στον κοινό νομοθέτη την ευχέρεια της επιλογής. Με τον όρο «νόμος», το άρθρο 54 § 1, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με τα άρθρα 72 §§ 1 και 2 και 43 §§ 4 και 5, αναφέρεται σε τυπικό νόμο που μάλιστα ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής και όχι από το Τμήμα διακοπής εργασιών, ούτε από διαρκή κοινοβουλευτική επιτροπή, ενώ αποκλείεται το σχετικό νομοσχέδιο να έχει την μορφή νόμου-πλαίσιου ή να περιέχει γενικές εξουσιοδοτήσεις για την έκδοση κανονι-

κλοφόρησε με μεγάλη εκδοτική επιτυχία το βιβλίο του Norberto Bobbio «Destra e sinistra», το οποίο πραγματευόταν ακριβώς τα χαρακτηριστικά του διπολισμού μέσα από την ανάλυση του «παράδοσιακού» διπόλου Δεξιάς και Αριστεράς. Βλ. περισσότερα *N. Bobbio*, Δεξιά και αριστερά. Σημασία και αίτια μιας πολιτικής διάκρισης, μετάφραση *Ελεονώρα Ανδρεδάκη*, ΠΟΛΙΣ, 2013.

(34) Για μια εμπεριστατωμένη και διεξοδική ανάλυση της απόφασης CC 1/2014, βλ. περισσότερα *X. Ανθόπουλου*, Εκλογικό σύστημα, συνταγματική δικαιοσύνη και εκλογική μεταρρύθμιση στην Ιταλία, ΕφημΔΔ 4/2015, σ. 483 επ. και *ιδίου*, Εκλογικά συστήματα..., ό.π., σ. 65 επ..

(35) Η απόφαση είναι διαθέσιμη στον ιστότοπο <<http://www.giurcost.org/decisioni/2017/0035s-17.html>>, όπου υπάρχει και παραπομπή σε σχετική αρθρογραφία. Βλ. περισσότερα *C. Caruso* και *M. Goldoni*, Halving the «Italicum»: The Italian Constitutional Court and the Reform of the Electoral System, διαθέσιμο στον ιστότοπο <<http://verfassungsblog.de/>>, [<http://verfassungsblog.de/halving-the-italicum-the-italian-constitutional-court-and-the-reform-of-the-electoral-system/>].

στικών Προεδρικών διαταγμάτων³⁶. Ωστόσο, η αρμοδιότητα αυτή του κοινού νομοθέτη δεν είναι απειρίστη³⁷, καθώς οριοθετείται από την τήρηση των βασικών αρχών που διέπουν την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και συνίστανται στην ελευθερία, την ισότητα³⁸, την καθολικότητα, την αμεσότητα και την μυστικότητα της ψήφου³⁹ και, παράλληλα, των θεμελιωδών αρχών που τέμνουν συνολικά το πολίτευμα, ήτοι την δημοκρατική⁴⁰, την αντιπροσωπευτική⁴¹, την κοινοβουλευτική αρχή⁴² και την αρχή του πολυκομματισμού^{43, 44}. Εγγυητικά, δε, λειτουργεί η αρχή της ελευθερίας και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης, όπως αυτή διακηρύσσεται στο άρθρο 52 του Συντάγματος⁴⁵, η προσθήκη του οποίου θεωρήθηκε σημα-

ντική καινοτομία του συντακτικού νομοθέτη του 1975, στο μέτρο που ιδίως μέσω του δεύτερου εδαφίου της διάταξης αυτής επιχειρήθηκε η διασφάλιση της εκλογικής διαδικασίας από φαινόμενα βίας ή νοθείας, που είχαν παρουσιασθεί κατά το παρελθόν⁴⁶.

Ένα νέο χαρακτηριστικό στοιχείο που εισήχθη με την αναθεώρηση του έτους 2001 υπήρξε η προσθήκη στο άρθρο 54 του Συντάγματος εδαφίου στην § 1, σύμφωνα με το οποίο ο εκλογικός νόμος ισχύει από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός εάν ψηφισθεί από αυξημένη πλειοψηφία 2/3 του όλου αριθμού των βουλευτών⁴⁷. Η συγκεκριμένη διάταξη φανερώνει την δυσπιστία (ίσως όμως και την «ομολογία») του αναθεωρητικού νομοθέτη στην συνήθη τάση της εκτελεστικής εξουσίας να προβαίνει σε μεταβολή του εκλογικού νόμου κάθε φορά τις παραμονές των βουλευτικών εκλογών⁴⁸, η οποία υπαγορεύεται από την στάθμιση των κομματικών σκοπιμοτήτων και όχι από λόγους συγκροτημένης θεσμικής πρότασης⁴⁹.

Όμως, εκείνο που πρέπει να επισημανθεί ιδιαίτερα είναι ότι το εκλογικό σύστημα που τελικώς επιλέγεται οφείλει πρωτίστως να συνδέεται με την αρχή της ισότητας της ψήφου, όπως αυτή συνάγεται από τον συνδυασμό των άρθρων 4 § 1 και 1 § 1 του Συντάγματος⁵⁰. Ωστόσο, σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπό το πλαίσιο της ΕΣΔΑ (άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου⁵¹) και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού

(36) Βλ. περισσότερα *Χ. Ανθόπουλου*, Άρθρο 54, σε: *Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη*, Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, ό.π., σ. 1008.

(37) Βλ. ενδεικτικά *Γ. Παπαδημητρίου*, Συνταγματικό Δίκαιο, Τα όργανα του Κράτους, Τεύχος Α', Εκλογικό σώμα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1981, σ. 64 επ., *Κ. Χρυσόγονου*, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 241 επ. και *Χ. Ανθόπουλου*, Ο έλεγχος..., ό.π., σ. 559 και *ιδίου*, Εκλογικά συστήματα..., ό.π., σ. 117.

(38) Η αρχή της ισότητας της ψήφου απορρέει από την γενική αρχή της ισότητας, όπως καθιερώνεται στο άρθρο 4 § 1 Συντ. («Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου»), σε συνδυασμό με την δημοκρατική αρχή, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 1 § 1 Συντ. («Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία»).

(39) Άρθρο 51 § 3 εδ. α' Συντ. («Οι βουλευτές εκλέγονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία από τους πολίτες που έχουν εκλογικό δικαίωμα, όπως νόμος ορίζει»). Βλ. περισσότερα *Γ. Καραβοκύρη*, Άρθρο 51, σε: *Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη*, Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, ό.π., σ. 981 επ..

(40) Άρθρο 1 § 1 Συντ. («Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία»).

(41) Άρθρο 53 § 1 («Οι βουλευτές εκλέγονται για τέσσερα συνεχή έτη που αρχίζουν από την ημέρα των γενικών εκλογών. Μόλις λήξει η βουλευτική περίοδος, με προεδρικό διάταγμα, που προσυπογράφεται από το Υπουργικό Συμβούλιο, διατάσσεται η διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών μέσα σε τριάντα ημέρες και η σύγκληση της νέας Βουλής σε τακτική σύνοδο μέσα σε άλλες τριάντα ημέρες από αυτές») και 51 § 2 Συντ. («Οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος»). Βλ. περισσότερα *Γ. Καραβοκύρη*, Άρθρο 51, σε: *Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη*, Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, ό.π., σ. 999 επ..

(42) Άρθρο 1 § 1 Συντ. και άρθρο 84 § 1 εδ. α' Συντ. («Η Κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής»).

(43) Άρθρο 29 § 1 Συντ. («Έλληνες πολίτες που έχουν το εκλογικό δικαίωμα μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα, που η οργάνωση και η δράση τους οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Πολίτες που δεν απέκτησαν ακόμη το δικαίωμα να εκλέγονται μπορούν να συμμετέχουν στα τμήματα νέων των κομμάτων»). Βλ. περισσότερα *Χ. Ανθόπουλου*, Άρθρο 29, σε: *Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη*, Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, ό.π., σ. 776 επ..

(44) Βλ. *Χ. Ανθόπουλου*, Ο έλεγχος..., ό.π., σ. 559 και *ιδίου*, Εκλογικά συστήματα..., ό.π., σ. 120 επ..

(45) «Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργιών

της Πολιτείας, που έχουν υποχρέωση να τη διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση. Νόμος ορίζει τις ποινικές κυρώσεις κατά των παραβατών της διάταξης αυτής». Βλ. *Χ. Ανθόπουλου*, Ο έλεγχος..., ό.π., σ. 561, *ιδίου*, Εκλογικά συστήματα..., ό.π., σ. 122 και *Μ. Πικραμμένου*, Η αρχή της ελευθερίας και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1993.

(46) Βλ. *Κ. Χρυσόγονου*, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 208.

(47) Βλ. *Ευ. Βενιζέλου*, Το αναθεωρητικό κεκτημένο. Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21ο αιώνα και η εισφορά της αναθεώρησης του 2001, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2002, σ. 244 επ..

(48) Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι μεταπολιτευτικά στις παραμονές των περισσότερων εκλογικών αναμετρήσεων παρατηρήθηκαν μεταβολές του εκλογικού νόμου, φαινόμενο το οποίο είχε παρατηρηθεί και ωρύτερα.

(49) Βλ. *Χ. Ανθόπουλου*, Ο έλεγχος..., ό.π., σ. 562 και *ιδίου*, Εκλογικά συστήματα..., ό.π., σ. 125.

(50) Όπως εύκολα μπορεί να αντιληφθεί κανείς, η αρχή της ισότητας της ψήφου δύσκολα συμβιβάζεται με την καθέρωση ενός πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος στο μέτρο που το τελευταίο λειτουργεί στρεβλωτικά ως προς την αντιστοίχιση των ψήφων και των εδρών που κερδίζει κάθε συνδυασμός.

(51) Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ -που τιτλοφορείται «Δικαίωμα για ελεύθερες εκλογές»- «Τα ύψηλα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση όπως διενεργώσι, κατά λογικά διαστήματα, ελεύθερας μυστικής εκλογάς, υπό συνθήκας έπιτροπέυσας, την ελευθέραν έκφρασιν τής λαϊκής θελήσεως

Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), η αρχή της ισότητας της ψήφου εκλαμβάνεται περισσότερο με την έννοια της τυπικής, παρά της ουσιαστικής ισότητας (που ταυτίζεται με την ισοδυναμία της ψήφου)⁵². Για τον λόγο αυτόν, η νομολογία του ΕΔΔΑ εμφανίζεται μάλλον διστακτική όταν η κρίση του αφορά τα διάφορα εκλογικά συστήματα, αφήνοντας ένα ευρύτατο περιθώριο επιλογών εκ μέρους των κρατών μελών και θεωρώντας ότι οι επιλογές του εθνικού νομοθέτη θα πρέπει να γίνονται σεβαστές στο μέτρο που το εκάστοτε τελικώς επιλεχθέν εκλογικό σύστημα (πλειοψηφικό ή αναλογικό ή κάποια παραλλαγή τους) καλύπτεται από το θεσμικό πλαίσιο της ΕΣΔΑ και των συνοδευτικών της πρωτοκόλλων (ειδικότερα από το άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου)⁵³.

2. Τα ελληνικά εκλογικά συστήματα από την Μεταπολίτευση. Μία συνοπτική παρουσίαση

Εν όψει της παρουσίας του ισχύοντος στην Ελλάδα εκλογικού συστήματος, αλλά και για λόγους πληρότητας, κρίνεται σκόπιμη μια όσο το δυνατόν πιο συνοπτική παρουσίαση των εκλογικών συστημάτων που ίσχυαν στην Ελλάδα από την μεταπολίτευση μέχρι σήμερα.

Η πτώση της δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974 οδήγησε σε μια αλληλουχία γεγονότων που καταγράφηκαν ως «Μεταπολίτευση»⁵⁴. Με την «καταστατική» Συντακτική Πράξη (ΣΠ) της 1/1.8.1974⁵⁵ και με την ΣΠ της 3/4.10.1974⁵⁶ τέθηκαν οι βάσεις για την

διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών προς ανάδειξη της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής⁵⁷. Το εκλογικό σύστημα που επελέγη ήταν εκείνο της «ενισχυμένης αναλογικής», όπως αυτό καθορίστηκε από τις διατάξεις του ΝΔ 65/25.9.1974⁵⁸, και στις βασικές του γραμμές δεν διέφερε ιδιαίτερα έναντι όσων είχαν ισχύσει από το 1958⁵⁹ κ.ε.. Έτσι, ορίστηκε ως εκλογική περιφέρεια ο νομός, με εξαίρεση την Αττική και τον νομό Θεσσαλονίκης⁶⁰, όπως περίπου προέβλεπε και ο προϋχούσας ν. 3822/1958. Παράλληλα, ενώ καταργήθηκε η ρήτρα του «συν ένα» για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου, διατηρήθηκε ως όριο συμμετοχής στην δεύτερη κατανομή των αδιάθετων εδρών ποσοστό 17% για τα αυτοτελή κόμματα, 25% για τους συνασπισμούς 2 κομμάτων και 30% για τους συνασπισμούς περισσότερων των 2 κομμάτων⁶¹. Μια καινοτομία που προέβλεπε το νέο νομοθετικό πλαίσιο⁶²

(57) Στην πραγματικότητα επρόκειτο περί Συντακτικής Βουλής, αλλά για λόγους ιστορικής συνέχειας προτιμήθηκε ο όρος «αναθεωρητική». Για το ζήτημα αυτό βλ. περισσότερα ενδεικτικά *Ευ. Βενιζέλου, Μαθήματα...*, ό.π., σ. 90 επ..

(58) ΦΕΚ Α΄ 263/25.9.1974.

(59) Βλ. σχετικά *Χαρ. Ανθόπουλου, Εκλογικά...*, ό.π., σ. 29. Τον Μάρτιο του 1958, ψηφίσθηκε ο ν. 3822/1958 (ΦΕΚ Α΄ 45/31.3.1958), με τον οποίο καθιερωνόταν το σύστημα της «ενισχυμένης αναλογικής», που επρόκειτο να σημαδέψει την πολιτική ζωή της χώρας για τις επόμενες δεκαετίες, καθώς με ελάχιστες διαφοροποιήσεις ίσχυσε περίπου μέχρι τις εκλογές του 2004. Ένα βασικό γνώρισμα του νέου αυτού συστήματος ήταν η ταύτιση της εκλογικής περιφέρειας με τα όρια του νομού, με την εξαίρεση των πολεοδομικών συγκροτημάτων Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης, όπου προβλέφθηκε η δημιουργία μιας περιφέρειας που κάλυπτε τα όρια του αντίστοιχου Δήμου (Α΄ Αθηνών, Α΄ Πειραιώς και Α΄ Θεσσαλονίκης) και μιας περιφέρειας που τα όριά της ταυτίζονταν με τον υπόλοιπο πολεοδομικό ιστό και τους περιβάλλοντες δήμους των ανωτέρω τριών πόλεων (Β΄ Αθηνών, Β΄ Πειραιώς και Β΄ Θεσσαλονίκης). Ένα δεύτερο γνώρισμα του νέου αυτού συστήματος ήταν η πρόβλεψη διαδοχικών κατανομών των εδρών (κυρίως για τις αδιάθετες έδρες). Έτσι, η πρώτη κατανομή γινόταν με βάση τα όρια της εκλογικής περιφέρειας, ενώ η δεύτερη κατανομή ελάμβανε χώρα σε επίπεδο δευτεροβάθμιων εκλογικών περιφερειών (επρόκειτο για ευρύτερες «μειζόνες» περιφέρειες που στον συγκεκριμένο νόμο οριζόνταν σε 9) και αφορούσε τις αδιάθετες έδρες της πρώτης κατανομής. Προϋπόθεση για την συμμετοχή στην δεύτερη κατανομή των εδρών ήταν η συγκέντρωση σε εθνικό επίπεδο ενός ποσοστού ψήφων και συγκεκριμένα: 25% για αυτοτελή κόμματα, 35% για συνασπισμούς 2 κομμάτων και 40% για συνασπισμούς περισσότερων των 2 κομμάτων. Είναι σαφές ότι το σύστημα αφενός μεν ευνοούσε τα αυτοτελή κόμματα –και κυρίως το πρώτο–, αφετέρου λειτουργούσε αποτρεπτικά απέναντι στην προοπτική συγκρότησης προεκλογικών συμμαχιών. Εν όψει των ανωτέρω παρατηρήσεων, δεν ήταν έκπληξη το γεγονός ότι στις εκλογές της 1ης Μαΐου 1958, η ΕΡΕ με ποσοστό μόλις 41,16% των ψήφων κατέλαβε μια άνετη πλειοψηφία 171 εδρών (σε σύνολο 300), ενώ την δεύτερη θέση κατέλαβε η ΕΔΑ με 24,42% των ψήφων και 79 έδρες, επωφελούμενη από την διάσπαση του κεντρικού χώρου.

(60) Άρθρο 1 ν.δ. 65/1974.

(61) Άρθρο 24 ν.δ. 65/1974.

(62) Άρθρο 3 ν.δ. 65/1974.

ώς προς την έκλογον του νομοθετικού σώματος». Για τη νομολογία του ΕΔΔΑ βλ. περισσότερα *Χ. Ανθόπουλου, Εκλογικά συστήματα...*, ό.π., σ. 101 επ..

(52) Βλ. *Χ. Ανθόπουλου, Εκλογικά δικαιώματα*, ό.π., σ. 786 και *ιδίου, Εκλογικά συστήματα...*, ό.π., σ. 115 - 116.

(53) Βλ. ενδεικτικά την απόφαση ΕΔΔΑ *Georges CLERFAYT and others v/BELGIUM*. Διαθέσιμη στον ιστότοπο <<http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%5B%22001-87677%22%5D%7D>>.

(54) Εν προκειμένου, ο όρος χρησιμοποιείται με την στενή του έννοια και αναφέρεται κυρίως στο χρονικό διάστημα από τις 24 Ιουλίου 1974, ημερομηνία κατά την οποία σχηματίστηκε η κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» υπό την προεδρία του Κων. Καραμανλή έως τις 11 Ιουνίου 1975, ημερομηνία κατά την οποία τέθηκε σε ισχύ το νέο Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας. Στην Πολιτική Επιστήμη, αλλά και σε συλλογικό (ή και «δημοσιογραφικό» επίπεδο) ο όρος «Μεταπολίτευση» αποδίδει μια ολόκληρη εποχή, για το τέλος της οποίας (αν πράγματι έχει παρέλθει) ουδείς δύναται να συμφωνήσει απόλυτα. Για τα ζητήματα αυτά βλ. περισσότερα αντι άλλων *Γ. Βούλγαρη, Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974 - 2009*, ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2013, σ. 17 επ..

(55) ΦΕΚ Α΄ 213/1.8.1974.

(56) ΦΕΚ Α΄ 282/4.10.1974.

ήταν ο θεσμός των «Βουλευτών Επικρατείας», δηλαδή η ανάδειξη ενός αριθμού (12) Βουλευτών που εκλέγονταν όχι με σταυροδοσία, αλλά με την σειρά αναγραφής των ονομάτων τους κατόπιν σχετικής πρότασης των κομμάτων με τα ψηφοδέλτια των οποίων κατέρχονταν ως υποψήφιοι. Ωστόσο, οι έδρες αυτές κατανέμονταν μεταξύ των συνδυασμών που συμμετείχαν στην δεύτερη κατανομή. Με αυτά τα δεδομένα και σε συνδυασμό με τον εξαιρετικά κρίσιμο χαρακτήρα των εκλογών –λόγω της θεσμικής ανασφάλειας, της ύπαρξης φιλοδικτατορικών «θυλάκων» στον κρατικό μηχανισμό, αλλά και των τεταμένων ελληνοτουρκικών σχέσεων λόγω της εισβολής του «Αττίλα» στην Κύπρο– που ο τότε πρωθυπουργός δεν έχανε την ευκαιρία να επισημαίνει, το αποτέλεσμα⁶³ δεν προκάλεσε έκπληξη: η –νεοσύστατη– Νέα Δημοκρατία υπό τον Κ. Καραμανλή έλαβε ποσοστό 54,37% των ψήφων που χάρη στο εκλογικό σύστημα «μεταφράστηκε» σε 220 έδρες (σε σύνολο 300) στη νέα Βουλή, έναντι 20,42% και 60 εδρών της Ένωσης Κέντρου–Νέων Δυνάμεων⁶⁴, υπό τον Γεώργιο Μαύρο, 13,58% του –επίσης νεοσύστατου– Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ) υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου και 9,47% και 8 εδρών του συνασπισμού της Ενωμένης Αριστεράς⁶⁵ υπό τον Ηλία Ηλιού.

Στις επόμενες εκλογές που διενεργήθηκαν πρόωρα, στις 20.11.1977, το εκλογικό σύστημα που εφαρμόστηκε δεν διέφερε αισθητά. Το μόνο στοιχείο διαφοροποίησης ήταν η επαναφορά της ρήτρας «συν ένα» για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου⁶⁶, σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο (ν. 626/1977⁶⁷). Η ρύθμιση αυτή φάνηκε να λειτουργεί ευεργετικά υπέρ του πρώτου κόμματος, καθώς η ΝΔ του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή –παρά τις απώλειες– με ποσοστό 41,84% των ψήφων εξασφάλισε 171 έδρες (σε σύνολο 300), έναντι 25,34% και 93 εδρών του ΠΑΣΟΚ, 11,95% και 16 εδρών της ΕΔΗΚ, 9,36% και 11 εδρών του ΚΚΕ, 6,82% και 5 εδρών της Εθνικής Παράταξης⁶⁸, 2,72% και 2 εδρών της Συμ-

μαχίας Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων⁶⁹ και 1,08% και 2 εδρών του Κόμματος Νεοφιλελευθέρων⁷⁰.

Οι εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981 διεξήχθησαν με το ίδιο εκλογικό σύστημα του ν. 626/1977 και αποτέλεσαν την πρώτη σοβαρή «δοκιμασία» αντοχής του θεσμικού οικοδομήματος που διαμορφώθηκε το καλοκαίρι του 1974, καθώς το ΠΑΣΟΚ υπό την ηγεσία του Ανδρέα Παπανδρέου με ποσοστό 48,07% των ψήφων εξασφάλισε 172 έδρες (σε σύνολο 300), έναντι 35,87% και 115 εδρών της ΝΔ του πρωθυπουργού Γεωργίου Ράλλη και 10,93% και 13 εδρών του ΚΚΕ⁷¹, που ήταν το μόνο από τα κόμματα της ήσσονος αντιπολίτευσης που εξασφάλισαν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Η ομαλή αλλαγή σκυτάλης στην εξουσία –κάτι που τα προηγούμενα χρόνια δεν ήταν καθόλου αυτονόητο– επιβεβαίωσαν την σημασία της «τομής» του 1974. Από την άλλη πλευρά, η πόλωση, την οποία εν μέρει ευνοούσε και το εκλογικό σύστημα, οδήγησε στην ολοσχερή σχεδόν εξαφάνιση των μικρότερων κομματικών σχηματισμών.

Μεταξύ των προεκλογικών δεσμεύσεων του ΠΑΣΟΚ συγκαταλεγόταν η αλλαγή του εκλογικού νόμου με άξονες –μεταξύ άλλων– την κατάργηση του σταυρού προτίμησης και την καθιέρωση συστήματος απλής αναλογικής. Υπό αυτές τις συνθήκες, αναγνωρίστηκε το δικαίωμα ψήφου στους πολίτες που συμπλήρωναν το 18^ο έτος της ηλικίας των (ν. 1224/1981⁷²), καταργήθηκε ο σταυρός προτίμησης με παράλληλη καθιέρωση συστήματος κομματικής λίστας, δυνάμει του οποίου οι βουλευτές θα εκλέγονταν με βάση την σειρά αναγραφής των ονομάτων τους στο ψηφοδέλτιο (ν. 1303/1982⁷³) και καθιερώθηκε το δικαίωμα ψήφου των Ελλήνων κατοίκων του εξωτερικού (ν. 1427/1984⁷⁴). Τέλος, καθιερώθηκε νέο εκλο-

(63) Βλ. ενδεικτικά Αντ. Παντελή, Τα ελληνικά συστήματα και οι εκλογές 1926 - 1985 στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, Λιβάνης, 1988, σ. 268 επ..

(64) Το 1976 μετονομάστηκε σε Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ).

(65) Επρόκειτο για συνασπισμό κομμάτων αποτελούμενο από την ΕΔΑ υπό τον Ηλία Ηλιού, το –προσφάτως τότε νομιμοποιημένο– ΚΚΕ υπό τον Χαράλαμο Φλωράκη και το ΚΚΕ Εσωτερικού υπό τον Χαράλαμπο Δρακόπουλο.

(66) Άρθρο 2 ν. 626/1977.

(67) ΦΕΚ Α' 185/29.6.1977.

(68) Επρόκειτο για κομματικό σχήμα που τοποθετήθηκε δεξιά της ΝΔ, στέγαζε νοσταλγούς του δικτατορικού καθεστώτος και του έμπροσθεν

μονάρχη και τελούσε υπό την ηγεσία των Στέφανου Στεφανόπουλου (πρώην πρωθυπουργού των «αποστατών» μεταξύ 1965 - 1966) και του Σπύρου Θεοτόκη.

(69) Επρόκειτο για συνασπισμό αποτελούμενο από την ΕΔΑ υπό τον Ηλία Ηλιού, το ΚΚΕ Εσωτερικού υπό τον Χαράλαμπο Δρακόπουλο, τη Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία υπό τον Γεώργιο-Αλέξανδρο Μαργάκη, τη Σοσιαλιστική Πορεία υπό τον Νίκο Κωνσταντόπουλο και τη Χριστιανική Δημοκρατία υπό τον Νικόλαο Ψαρουδάκη.

(70) Επρόκειτο για κομματικό σχήμα του οποίου ηγείτο ο μετέπειτα πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Μητσοτάκης. Το 1978 εντάχθηκε στη ΝΔ, στο πλαίσιο της «διεύρυνσης» προς τον χώρο του Κέντρου.

(71) Βλ. ενδεικτικά Αντ. Παντελή, Τα ελληνικά..., ό.π., σ. 388 επ..

(72) ΦΕΚ Α' 340/31.12.1981.

(73) ΦΕΚ Α' 136/17.11.1982.

(74) ΦΕΚ Α' 40/8.4.1984.

γικό σύστημα με τον εκλογικό ν. 1516/1985⁷⁵, το οποίο χαρακτηρίστηκε από την κυβέρνηση ως «απλή αναλογική» και κατήργησε τους φραγμούς για την συμμετοχή των κομμάτων στις επόμενες της πρώτης κατανομής. Στην πράξη, ωστόσο, το σύστημα λειτουργούσε ως ενισχυμένη αναλογική και τούτο, διότι οι αδιάθετες έδρες από την πρώτη κατανομή δεν διανεμόνταν στα κόμματα ανάλογα με τις αχρησιμοποίητες ψήφους της πρώτης κατανομής, αλλά ανάλογα με την συνολική δύναμη των κομμάτων, γεγονός που ευνοούσε κυρίως τους μεγάλους κομματικούς σχηματισμούς. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώθηκε από το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών της 2ας Ιουνίου 1985⁷⁶, στις οποίες, το ΠΑΣΟΚ υπό την ηγεσία του τότε πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου εξασφάλισε άνετη πλειοψηφία με ποσοστό 45,82% και 161 έδρες (σε σύνολο 300), έναντι της ΝΔ, η οποία υπό την ηγεσία του Κων/νου Μητσοτάκη έλαβε το 40,84% των ψήφων και 126 έδρες, του ΚΚΕ που έλαβε ποσοστό 9,89% και 12 έδρες και του ΚΚΕ Εσωτερικού, το οποίο με ποσοστό 1,84% εξασφάλισε 1 έδρα⁷⁷.

Η Βουλή του 1985 (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή) ήταν και η μοναδική μέχρι σήμερα (2017) που ολοκλήρωσε την 4ετή θητεία της, σύμφωνα με το άρθρο 53 του Συντάγματος. Με το π.δ. 329/1989⁷⁸ ορίστηκε η λήξη της θητείας της Βουλής, η ημερομηνία διεξαγωγής βουλευτικών εκλογών για τις 18 Ιουνίου 1989 και η ημερομηνία σύγκλησης της νέας Βουλής (3 Ιουλίου 1989). Εν τω μεταξύ –και εν μέσω έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης που τροφοδοτούσαν οι κατηγορίες για σκάνδαλα (σκάνδαλο Γιουγκοσλαβικού καλαμποκιού, πώληση Τράπεζας Κρήτης κτλ.)– είχε προηγηθεί η αλλαγή επί το αναλογικότερο του εκλογικού συστήματος με έναν νέο εκλογικό νόμο (ν. 1847/1989⁷⁹), ο οποίος υπερψηφίστηκε και από την αξιωματική αντιπολίτευση. Ένα κύριο χαρακτηριστικό του νέου νόμου ήταν η συμμετοχή των κομμάτων και των συνασπισμών στην δεύτερη κατανομή των αδιάθετων από την πρώτη εδρών κατά την αναλογία όχι της συνολικής εκλογικής τους δύναμης, αλλά μόνο των αχρησιμοποίητων

στην πρώτη κατανομή υπολοίπων⁸⁰, γεγονός που καθιστούσε ευκολότερη την εκπροσώπηση των μικρότερων σχηματισμών. Υπό την ισχύ του ανωτέρω νόμου διενεργήθηκαν οι εκλογές της 18ης Ιουνίου 1989, της 5ης Νοεμβρίου του ιδίου έτους και της 8ης Απριλίου 1990. Κοινό χαρακτηριστικό όλων των ανωτέρω εκλογικών αναμετρήσεων ήταν η αδυναμία επίτευξης αυτοδύναμης πλειοψηφίας εκ μέρους του πρώτου κόμματος. Ειδικότερα⁸¹, στις εκλογές της 18.06.1989, η ΝΔ απέσπασε ποσοστό 44,25% και 145 έδρες (σε σύνολο 300), έναντι 39,13% και 125 εδρών του ΠΑΣΟΚ, 13,13% και 28 εδρών του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου⁸², 1,0% και 1 έδρας της Δημοκρατικής Ανανέωσης (ΔΗΑΝΑ)⁸³ και 0,5% και 1 έδρας του κόμματος «Εμπιστοσύνη» στο νομό Ροδόπης⁸⁴. Κατόπιν τούτου, σχηματίστηκε κυβέρνηση συνεργασίας μεταξύ της ΝΔ και του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, υπό την προεδρία του βουλευτή της ΝΔ Τζανή Τζανετάκη.

Αλλά, και μετά τις νέες εκλογές της 5.11.1989 δεν κατέστη εφικτή η επίτευξη αυτοδυναμίας. Ειδικότερα⁸⁵, η ΝΔ απέσπασε ποσοστό 46,19% και 148 έδρες (σε σύνολο 300), έναντι 40,68% και 128 εδρών του ΠΑΣΟΚ, 10,97% και 21 εδρών του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, 0,58% και 1 έδρας των Οικολόγων-Εναλλακτικών, 0,38% και 1 έδρας του κόμματος «Εμπιστοσύνη» στο νομό Ροδόπης, 0,2% και 1 έδρας του ανεξαρτήτου υποψηφίου Απόστολου Λάζαρη στη μονοεδρική περιφέρεια της Λευκάδας⁸⁶ και 0,12% και 1 έδρας του κόμματος «Πεπρωμένο» στο νομό Ξάνθης⁸⁷. Η μη επίτευξη αυτοδυναμίας οδήγησε στον σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης με την στήριξη της ΝΔ, του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού της Αριστεράς

(75) ΦΕΚ Α' 20/20.2.1985.

(76) Η προεκλογική εκστρατεία κινήθηκε στην σκιά της εκλογής στην Προεδρία της Δημοκρατίας του Χρ. Σαρτζετάκη και στην διαμάχη σχετικά με την ψήφο του –ασκουόντος καθήγοντα Προέδρου μετά την παραίτηση του Κ. Καραμανλή– Προέδρου της Βουλής Ι. Αλευρά.

(77) Βλ. ενδεικτικά Αντ. Παντελή, Τα ελληνικά..., ό.π., σ. 404 επ..

(78) ΦΕΚ Α' 151/3.6.1989.

(79) ΦΕΚ Α' 105/27.4.1989.

(80) Άρθρο 3 ν. 1847/1989.

(81) Πηγή: <<http://www.hellenicparliament.gr>>.

(82) Επρόκειτο για συνασπισμό αποτελούμενο από το ΚΚΕ, την Ελληνική Αριστερά (ΕΑΡ), όπως είχε μετονομαστεί το 1987 το ΚΚΕ Εσωτερικού, καθώς και από ανένταχτες προσωπικότητες της αριστεράς. Πρόεδρος του σχήματος είχε αναδειχθεί ο γενικός γραμματέας του ΚΚΕ Χαρίλαος Φλωράκης και Γραμματέας ο επικεφαλής της ΕΑΡ Λεωνίδας Κύρκος.

(83) Επρόκειτο για το κόμμα που είχε ιδρύσει μετά την αποχώρησή του από τη ΝΔ ο μετέπειτα Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος.

(84) Επρόκειτο για το κόμμα που εκπροσωπούσε την μουσουλμανική μειονότητα στον Νομό Ροδόπης.

(85) Πηγή: <<http://www.hellenicparliament.gr>>.

(86) Επρόκειτο για κοινή υποψηφιότητα που υποστηρίχθηκε από το ΠΑΣΟΚ και τον Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου.

(87) Επρόκειτο για το κόμμα που εκπροσωπούσε την μουσουλμανική μειονότητα στον Νομό Ξάνθης.

και της Προόδου, υπό την προεδρία του Καθηγητή Ξενοφώντα Ζολώτα.

Η οικουμενική κυβέρνηση δεν μακρομέρευσε λόγω αδυναμίας της Βουλής να εκλέξει νέο Πρόεδρο της Δημοκρατίας και έτσι η χώρα οδηγήθηκε σε νέες εκλογές στις 8.4.1990. Το αποτέλεσμα ήταν 46,89% και 150 έδρες για τη ΝΔ, 38,61% και 123 έδρες για το ΠΑΣΟΚ, 10,28% και 19 έδρες για τον Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου, 1,02% και 4 έδρες για τους κοινούς υποψηφίους ΠΑΣΟΚ-Συνασπισμού στις μονοεδρικές περιφέρειες, 0,77% και 1 έδρα για τους Οικολόγους-Εναλλακτικούς, 0,70% και 2 έδρες για τη συμμαχία των κομμάτων Εμπιστοσύνη και Πεπρωμένο στους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης και 0,67% και 1 έδρα για την ΔΗΑΝΑ⁸⁸. Κατόπιν τούτου, ο Κων/νος Μητσοτάκης σχημάτισε κυβέρνηση με την στήριξη της ΔΗΑΝΑ.

Μια από τις πρώτες ενέργειες της νέας κυβέρνησης ήταν η αλλαγή του εκλογικού συστήματος με την ψήφιση ενός νέου εκλογικού νόμου (Ν.1907/1990⁸⁹), ο οποίος θα βάδιζε στα χνάρια της «ενισχυμένης αναλογικής» σε συνδυασμό με ορισμένα καινοφανή χαρακτηριστικά. Το κυριότερο από τα χαρακτηριστικά αυτά ήταν η καθιέρωση –για πρώτη φορά στην Ελλάδα– ενός ελάχιστου ποσοστού ψήφων, και συγκεκριμένα 3%, ως ρήτρας εισόδου ενός κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων στην Βουλή⁹⁰. Παράλληλα, το νέο εκλογικό σύστημα (που διατηρούσε όλα τα χαρακτηριστικά της «ενισχυμένης αναλογικής») προέβλεπε τρεις διαδοχικές κατανομές των εδρών, εκ των οποίων, στην πρώτη προβλεπόταν η ρήτρα «συν ένα» για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου, η δεύτερη κατανομή ελάμβανε χώρα σε 13 «μείζονες» περιφέρειες με την χρησιμοποίηση του συνόλου των έγκυρων ψήφων και στην τρίτη (με δύο στάδια) ουσιαστικά ενισχυόταν ο συνδυασμός που πλειοψηφούσε. Μια δεύτερη καινοτομία του νέου νόμου ήταν η λεγόμενη «εξομάλυνση», με την οποία τα κόμματα ή οι συνασπισμοί που θα εκπροσωπούνταν στην Βουλή θα είχαν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν εκπροσώπηση ίση με το 70 % των εδρών που θα ελάμβαναν κατ' αναλογία προς τις ψήφους των⁹¹. Η ρύθμιση της «εξομάλυνσης» εφαρμοζόταν πρώτα στο μικρότερο κόμμα που εξασφάλιζε την είσοδό του στην Βουλή και οι πρόσθετες έδρες αφαιρούνταν από το αμέ-

σως επόμενο. Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας για το μικρότερο κόμμα ή συνασπισμό, η ίδια διαδικασία συνεχιζόταν για το αμέσως επόμενο κόμμα ή συνασπισμό. Είναι δε αυτονόητο ότι στις μονοεδρικές περιφέρειες ίσχυε πλειοψηφικό σύστημα. Το εκλογικό σύστημα του ν. 1907/1990 επικρίθηκε από μεγάλο μέρος της θεωρίας –εκτός των άλλων και– για τη δυσμενή μεταχείριση που επεφύλασσε στους συνασπισμούς κομμάτων⁹², καθώς το άρθρο 1 απέκλειε τους τελευταίους από τη συμμετοχή τους στην τρίτη κατανομή των εδρών. Άλλωστε, ακόμη και η Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής διατύπωσε σαφείς προβληματισμούς ως προς την συνταγματικότητα των σχετικών ρυθμίσεων του εκλογικού νόμου⁹³.

Με το σύστημα του ν. 1907/1990 διενεργήθηκαν τέσσερις βουλευτικές εκλογές και συγκεκριμένα εκείνες της 10ης Οκτωβρίου 1993⁹⁴, της 22ας Σεπτεμβρίου 1996⁹⁵, της 9ης Απριλίου 2000⁹⁶ και της 7ης Μαρτίου 2004⁹⁷, εκ των οποίων τις τρεις πρώτες κέρδισε το ΠΑΣΟΚ και τις τελευταίες η ΝΔ. Ειδικά στις εκλογές του 2000 το ΠΑΣΟΚ εξασφάλισε οριακή διαφορά μιας ποσοστιαίας μονάδας έναντι της ΝΔ, αλλά το γεγονός αυτό δεν εμπόδισε τον σχηματισμό αυτοδύνα-

(92) Βλ. ενδεικτικά Δ. Τσάτσου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τ. Β', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σ. 197 επ. ο οποίος χαρακτηρίζει «καρναγιάλα αντισυνταγματική» τη μεταχείριση των συνασπισμών κομμάτων, Ν. Αλιβιζάτου, *ΤοΣ* 1991, σ. 87, *Ευ. Βενιζέλου*, *ΤοΣ* 1991, σ. 41 επ., Κ. Χρυσόγονου, *Εκλογικό...*, ό.π., σ. 184, αντίθετη άποψη εξέφρασαν οι *Ευ. Βολουδάκης*, *ΤοΣ* 1991, σ. 53 επ. και *Αθ. Ράικος*, *ΤοΣ* 1991, σ. 69 επ..

(93) Βλ. τη σχετική έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής της 27ης.10.1990 επί του σχεδίου νόμου, την οποία υπογράφουν οι Αρ. Μάνεσης και Αντ. Παντελής, *ΤοΣ* 1991, σ. 34 επ..

(94) Στις εκλογές της 10.10.1993, το ΠΑΣΟΚ υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου εξασφάλισε ποσοστό 46,88% των ψήφων και 170 έδρες, έναντι 39,30% και 111 εδρών της ΝΔ, 4,88% και 10 εδρών της Πολιτικής Άνοιξης (ΠΟΛΑΝ) του πρώην Υπουργού Εξωτερικών της ΝΔ Αντώνη Σαμαρά και 4,54% και 9 εδρών του ΚΚΕ υπό την Γ.Γ. του Αλέκα Παπαρήγα. Πηγή: <<http://www.hellenicparliament.gr>>.

(95) Στις εκλογές της 22.9.1996, το ΠΑΣΟΚ υπό τη νέα ηγεσία του Κων/νου Σημίτη εξασφάλισε ποσοστό 41,49% των ψήφων και 162 έδρες, έναντι 38,12% και 108 εδρών της ΝΔ, 5,61% και 11 εδρών του ΚΚΕ, 5,12% και 10 εδρών του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου υπό τον Ν. Κωνσταντόπουλο και 4,43% και 9 εδρών του Δημοκρατικού Κοινωνικού Κινήματος (ΔΗΚΚΙ) του πρώην υπουργού του ΠΑΣΟΚ Δημήτρη Τσοβόλα. Πηγή: <<http://www.ekloges.ypes.gr>>.

(96) Στις εκλογές της 9.4.2000, το ΠΑΣΟΚ εξασφάλισε ποσοστό 43,80% των ψήφων και 158 έδρες, έναντι 42,74% και 125 εδρών της ΝΔ, 5,52% και 11 εδρών του ΚΚΕ και 3,20% και 6 εδρών του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου. Πηγή: <<http://www.ekloges.ypes.gr>>.

(97) Στις εκλογές της 7.3.2004, η ΝΔ εξασφάλισε ποσοστό 45,36% των ψήφων και 165 έδρες, έναντι 40,55% και 117 εδρών του ΠΑΣΟΚ, 5,90% και 12 εδρών του ΚΚΕ και 3,26% και 6 εδρών του Συνασπισμού της Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ). Πηγή: <<http://www.ekloges.ypes.gr>>.

(88) Πηγή: <<http://www.hellenicparliament.gr>>.

(89) ΦΕΚ Α' 163/30.11.1990.

(90) Άρθρο 3 ν. 1907/1990.

(91) Άρθρο 4 ν. 1907/1990.

μης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, ενώ και η ρήτρα του 3% οδήγησε σε αρκετές περιπτώσεις κοινοβουλευτικά κόμματα να μην κατορθώσουν να εξασφαλίσουν έδρες⁹⁸.

Το εκλογικό σύστημα που ισχύει σήμερα (2017) έχει ως βάση του τον εκλογικό νόμο 3231/2004⁹⁹, ο οποίος διατήρησε την ρήτρα του 3% για την είσοδο ενός κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων στην Βουλή και παράλληλα αύξησε την αναλογικότητα (87% πλέον) έναντι του προϊσχύσαντος συστήματος (70%), καθώς 260 έδρες κατανέμονταν αναλογικά μεταξύ των κομματικών σχηματισμών που εισέρχονταν στο Κοινοβούλιο, ενώ οι υπόλοιπες 40 έδρες περνούσαν στο ισχυρότερο σε ψήφους κόμμα ή συνασπισμό κομμάτων ως bonus¹⁰⁰. Ο νόμος αυτός δεν ίσχυσε, ωστόσο, στις εκλογές του 2004, καθώς δεν συγκέντρωσε τον απαιτούμενο από το άρθρο 54 του Συντάγματος αριθμό ψήφων (πλειοψηφία 2/3), ώστε να ισχύσει άμεσα λόγω άρνησης της αντιπολίτευσης να συναινέσει. Έτσι, εφαρμόστηκε στις μεθεπόμενες εκλογές, εκείνες της 16ης Σεπτεμβρίου 2007, στις οποίες το τότε κυβερνητικό κόμμα (ΝΔ) εξασφάλισε ισχνή κοινοβουλευτική πλειοψηφία¹⁰¹, καθώς και στις εκλογές της 4ης Οκτωβρίου 2009, στις οποίες επικράτησε η τότε αξιωματική αντιπολίτευση¹⁰².

Εν τω μεταξύ, η τότε κυβέρνηση της ΝΔ είχε προτείνει και στην συνέχεια υπερψήφισε τροποποίηση του εκλογικού νόμου με αύξηση του bonus υπέρ του πρώτου κόμματος στις 50 έδρες (αντί των 40). Έχει σημασία το γεγονός ότι, βάσει του νόμου αυτού, το bonus χορηγείται στο πρώτο σε ψήφους αυτοτελές κόμμα και όχι στον πρώτο σε ψήφους συνασπισμό κομμάτων (σε αντίθεση με την προϊσχύσασα διάταξη), γεγονός που προκαλεί εύλογες αντιδράσεις και αιτιάσεις περί αντισυνταγματικότητας της σχετικής ρύθ-

(98) Αυτό συνέβη στις εκλογές της 10.10.1993 για τον Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου (2,94%), στις εκλογές της 22.9.1996 για την ΠΟΑΝ (2,94%) και στις εκλογές της 9.4.2000 για το ΔΗΚΚΙ (2,69%). Πηγή: <<http://www.ekloges.ypes.gr>>.

(99) ΦΕΚ Α' 45/11.2.2004.

(100) Άρθρο 6 παρ. 2 ν. 3231/2004.

(101) Στις εκλογές της 16.9.2007, η ΝΔ εξασφάλισε ποσοστό 41,84% των ψήφων και 152 έδρες, έναντι 38,10% και 102 εδρών του ΠΑΣΟΚ, 8,15% και 22 εδρών του ΚΚΕ, 5,04% και 14 εδρών του ΣΥΡΙΖΑ και 3,80% και 10 εδρών του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού (ΛΑΟΣ). Πηγή: <<http://www.ekloges.ypes.gr>>.

(102) Στις εκλογές της 4.10.2009, το ΠΑΣΟΚ εξασφάλισε ποσοστό 43,92% των ψήφων και 160 έδρες, έναντι 33,47% και 91 εδρών της ΝΔ, 7,54% και 21 εδρών του ΚΚΕ, 5,63% και 15 εδρών του ΛΑΟΣ και 4,60% και 13 εδρών του ΣΥΡΙΖΑ. Πηγή: <<http://www.ekloges.ypes.gr>>.

μισης¹⁰³. Η σχετική τροποποίηση υπερψηφίσθηκε (ν. 3636/2008¹⁰⁴) πάλι χωρίς να συγκεντρώσει την πλειοψηφία των 2/3 και, έτσι ο νόμος άρχισε να εφαρμόζεται από τις εκλογές του 2012 κ.ε..

Οι εκλογές της 6ης Μαΐου 2012¹⁰⁵ αποτέλεσαν σημείο καμπής όχι μόνο λόγω της κατάρρευσης του έως τότε υφιστάμενου κομματικού συστήματος, αλλά και λόγω της στρεβλωτικής λειτουργίας του εκλογικού συστήματος και τούτο, διότι σε ένα πολυκομματικό σύστημα με εντόνως διπολικά χαρακτηριστικά –όπως ήταν έως τότε το ελληνικό– η επίτευξη αυτοδύναμων κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών ειδικά στην περίπτωση που οι νικητές των εκάστοτε εκλογών εξασφάλιζαν υψηλά ποσοστά της τάξεως του 40% και άνω, καθίστατο το ζητούμενο δεδομένης μάλιστα και της απουσίας πνεύματος συνεργασιών (που χαρακτήριζε διαχρονικά το ελληνικό πολιτικό σύστημα)¹⁰⁶. Τα όρια της δυνατότητας συνεργασιών είχαν φανεί άλλωστε από την εμπειρία της περιόδου 1989 - 1990. Η χορήγηση ενός εξαιρετικά υψηλού bonus σε έναν κομματικό σχηματισμό που εξασφαλίζει την πρώτη θέση με ένα εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό (π.χ. κάτω του 20%, όπως συνέβη με τη ΝΔ τον Μάιο του 2012) γεννά βέβαιους προβληματισμούς ως προς την συνταγματικότητα¹⁰⁷ ενός τέτοιου εκλογικού συστήματος. Μάλιστα, ενίοτε γίνεται λόγος, όχι αβάσιμα, περί θεσμικού παραλογισμού¹⁰⁸. Όπως, άλλωστε, έχει σημειωθεί εύστοχα

(103) Βλ. κατωτέρω, υποσ. 107 και 108.

(104) ΦΕΚ Α' 11/1.2.2008.

(105) Στις εκλογές της 6.5.2012, η ΝΔ εξασφάλισε ποσοστό 18,85% των ψήφων και 108 έδρες, έναντι 16,78% και 52 εδρών του ΣΥΡΙΖΑ, 13,18% και 41 εδρών του ΠΑΣΟΚ, 10,61% και 33 εδρών των Ανεξαρτήτων Ελλήνων (ΑΝΕΛ), 8,48% και 26 εδρών του ΚΚΕ, 6,97% και 21 εδρών του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή και 6,11% και 19 εδρών της Δημοκρατικής Αριστεράς (ΔΗΜΑΡ). Πηγή: <<http://www.ekloges.ypes.gr>>.

(106) Βλ. ενδεικτικά όσα αναφέρει εύστοχα ο Γ. Γεραπερίτης σε σχετικό άρθρο του που δημοσιεύθηκε λίγο μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησης Λ. Παπαδήμου, στις 18.11.2011 στην εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», με τίτλο «Η “κουλούρα” της συναίνεσης» Διαθέσιμο στον ιστότοπο <<http://www.kathimerini.gr/727785/opinion/epikairothta/arxio-monimes-sthles/h-koyltoyra-ths-synaineshs>>.

(107) Βλ. ενδεικτικά άρθρο του Χ. Ανθόπουλου στην εφημερίδα «ΗΜΕΡΗΣΙΑ» της 20.9.2014, με τίτλο «Το bonus των 50 εδρών: ανόφελος και αντισυνταγματικός» Διαθέσιμο στον ιστότοπο <<http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26533&subid=2&pubid=113350748>> και *Ιδίου*, *Εκλογικά...*, ό.π., σ. 5. Βλ. επίσης όμοιους προβληματισμούς σε άρθρο της *Λίνας Παπαδοπούλου* «Η προμολόγηση των 50 εδρών», δημοσιευθέν στην εφημερίδα «ΕΘΝΟΣ» της 11.9.2015 Διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.ethnos.gr/eponymos/arthro/h_primodotisi_ton_50_edron-64248167/>.

(108) Βλ. ενδεικτικά Γ. Σωτηρόλη, Η αλλαγή του εκλογικού συστήματος ως κριτήριο δημοκρατικής και συνταγματικής αξιοπιστίας, ο

«[υ]πό το καθεστώς του ισχύοντος εκλογικού συστήματος, η υπεραντιπροσώπηση του πρώτου κόμματος, δηλαδή η υπέρβαση του δείκτη αντιπροσώπησης 100% που αντιστοιχεί στην τέλεια αναλογικότητα μεταξύ ψήφων και εδρών, μπορεί να φθάσει ή να ξεπεράσει το 100% (δείκτης αντιπροσώπησης 200%)»¹⁰⁹. Οι εκλογικές αναμετρήσεις των τελευταίων ετών (εκλογές 17ης Ιουνίου 2012¹¹⁰, 25ης Ιανουαρίου 2015¹¹¹ και 20ης Σεπτεμβρίου 2015¹¹²) ανέδειξαν σε όλη της την ένταση την σχετική προβληματική και οπωσδήποτε έδωσαν αφορμή για την έναρξη ενός διαλόγου –που ίσως έχει περισσότερο χαρακτηριστικά παράλληλων μονολόγων ιδίως όταν διεξάγεται κατά τρόπο μονομερή από ορισμένα πολιτικά πρόσωπα– σχετικά με την πιθανότητα εισαγωγής ενός άλλου τύπου εκλογικού συστήματος. Πολλές και ενδιαφέρουσες προτάσεις κατατέθηκαν μετά από την εξαγγελία από την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ/ΑΝΕΛ της πρόθεσης μεταβολής του εκλογικού συστήματος που κυμάνθηκαν μεταξύ της εξασφάλισης μιας ισορροπημένης σχέσης ανάμεσα στην αντιπροσωπευτική αρχή και την κυβερνητική σταθερότητα¹¹³ και της αποφυγής αποσπασματικού χαρα-

οποιός, αναφερόμενος πρωτίτως στην δυσμενή μεταχείριση των συνασπισμών κομμάτων για την χορήγηση του bonus των 50 εδρών, κάνει λόγο για «βαθύτατα αντιδημοκρατικό και κραυγαλέα αντισυνταγματικό θεσμικό παραλογισμό» Διαθέσιμο στον ιστότοπο <<http://www.constitutionalism.gr>>.

(109) Βλ. Χ. Ανθόπουλου, *Εκλογικά συστήματα...*, ό.π., σ. 142 επ..

(110) Στις εκλογές της 17.6.2012, η ΝΔ εξασφάλισε ποσοστό 29,66% των ψήφων και 129 έδρες, έναντι 26,89% και 71 εδρών του ΣΥΡΙΖΑ, 12,28% και 33 εδρών του ΠΑΣΟΚ, 7,51% και 20 εδρών των ΑΝΕΛ, 6,92% και 18 εδρών του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή, 6,25% και 17 εδρών της ΔΗΜΑΡ και 4,50% και 12 εδρών του ΚΚΕ. Πηγή: <<http://www.ekloges.yes.gr>>.

(111) Στις εκλογές της 25.1.2015, ο ΣΥΡΙΖΑ εξασφάλισε ποσοστό 36,34% των ψήφων και 149 έδρες, έναντι 27,81% και 76 εδρών της ΝΔ, 6,28% και 17 εδρών του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή, 6,05% και 17 εδρών του Ποταμιού, 5,47% και 15 εδρών του ΚΚΕ, 4,75% και 13 εδρών των ΑΝΕΛ και 4,68% και 13 εδρών του ΠΑΣΟΚ. Πηγή: <<http://www.ekloges.yes.gr>>.

(112) Στις εκλογές της 20.9.2015, ο ΣΥΡΙΖΑ εξασφάλισε ποσοστό 35,46% των ψήφων και 145 έδρες, έναντι 28,10% και 75 εδρών της ΝΔ, 6,99% και 18 εδρών του Λαϊκού Συνδέσμου - Χρυσή Αυγή, 6,28% και 17 εδρών της Δημοκρατικής Συμπαράταξης (ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ), 5,55% και 15 εδρών του ΚΚΕ, 4,09% και 11 εδρών του Ποταμιού, 3,69 % και 10 εδρών των ΑΝΕΛ και 3,43% και 9 εδρών της Ένωσης Κεντρώων. Πηγή: <<http://www.ekloges.yes.gr>>.

(113) Βλ. σχετικό άρθρο της *Λίνας Παπαδοπούλου* που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» στις 5.6.2016, με τίτλο «Λιτή ρύθμιση του εκλογικού συστήματος». Διαθέσιμο και στον ιστότοπο <<http://www.kathimerini.gr/862554/article/epikairothta/politikh/lithry8mish-toy-eklogikoy-systhmatos>>.

κτήρα ρυθμίσεων, χωρίς, όμως, τον πλήρη περιορισμό της ευχέρειας του κοινού νομοθέτη να μεταβάλλει το εκλογικό σύστημα¹¹⁴.

Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο (ν. 4406/2016)

Στις 21 Ιουλίου 2016, η Βουλή ψήφισε τον υπ' αριθ. 4406/2016 νόμο «Αναλογική εκπροσώπηση των πολιτικών κομμάτων, διεύρυνση του δικαιώματος εκλέγειν και άλλες διατάξεις περί εκλογής Βουλευτών»¹¹⁵, με τον οποίο καθιερώθηκε το αναλογικό εκλογικό σύστημα στην απλούστερη μέχρι σήμερα μορφή του. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι για μια ακόμη φορά δεν κατέστη δυνατή η επίτευξη της πλειοψηφίας των 2/3 που επιτάσσει το Σύνταγμα, προκειμένου ο νόμος να εφαρμοσθεί στις επόμενες βουλευτικές εκλογές¹¹⁶.

Πολύ συνοπτικά, κύρια χαρακτηριστικά του νέου εκλογικού νόμου είναι τα εξής:

- Το όριο για την άσκηση του ενεργητικού εκλογικού δικαιώματος μειώνεται και αναγνωρίζεται σε όσους πολίτες συμπλήρωσαν το 17ο έτος της ηλικίας τους (άρθρο 1)¹¹⁷.

- Με το άρθρο 2 του νόμου καθιερώνεται σύστημα αναλογικής εκπροσώπησης των κομμάτων και παράλληλα καταργείται το bonus των 50 εδρών που καθιέρωνε ο προϊσχύσας εκλογικός νόμος¹¹⁸.

(114) Βλ. σχετικό άρθρο του *Ξ. Κοντιάδη* που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» στις 5.6.2016, με τίτλο «Νέο αλλά όχι πάγιο εκλογικό σύστημα». Διαθέσιμο και στον ιστότοπο <<http://www.kathimerini.gr/862555/article/epikairothta/politikh/neo-alla-oxi-pagio-eklogiko-systhma?platform=hootsuite>>.

(115) ΦΕΚ Α' 133/26.7.2016.

(116) Το νομοσχέδιο που είχε καταθέσει η κυβέρνηση υπερψηφίστηκε κατ' αρχήν από την Ολομέλεια της Βουλής με πλειοψηφία 179 ψήφων. Εκτός από τους Βουλευτές του κυβερνητικού συνασπισμού των κομμάτων ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, υπέρ του νομοσχεδίου ψήφισαν οι Βουλευτές της Ένωσης Κεντρώων. Καταψήφισαν οι Βουλευτές της ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, της ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΑΡΑΤΑΞΗΣ (ΠΑΣΟΚ - ΔΗΜΑΡ) και του ΠΟΤΑΜΙΟΥ. Αντίθετα, οι Βουλευτές του ΚΚΕ ψήφισαν «παρών», ενώ οι Βουλευτές της ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ απείχαν.

(117) Άρθρο 1. Ηλικία κτήσης δικαιώματος εκλέγειν: Η παρ. 1 του άρθρου 4 του π.δ. 26/2012 (Α' 57) αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Το δικαίωμα του εκλέγειν έχουν οι πολίτες Έλληνες και Ελληνίδες που συμπλήρωσαν το δέκατο έβδομο (17ο) έτος της ηλικίας τους».

(118) Άρθρο 2. Καθιέρωση της αναλογικής εκπροσώπησης των κομμάτων. 1. α) Το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 6 του ν. 3231/2004 (Α' 45), όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 του ν. 3636/2008 (Α' 11) και κωδικοποιήθηκε στο άρθρο 99 παρ. 2 του π.δ. 26/2012 (Α' 57), αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Για τον καθορισμό των εδρών που δικαιούται κάθε εκλογικός σχηματισμός, το σύνολο των ψήφων που συγκέντρωσε στην Επικράτεια πολλαπλασιάζεται με τον αριθμό 300».

Περαιτέρω, προκειμένου να δικαιολογηθεί η επιλογή της απλής αναλογικής, η αιτιολογική έκθεση επικαλείται την ανάγκη «*αποκατάστασης της εμπιστοσύνης των πολιτών προς τους δημοκρατικούς θεσμούς και το πολιτικό σύστημα*», καθώς και την αποφυγή της έκφρασης δυσαρέσκειας μέσω «*αντικοινωνικών και αντιπολιτικών διεξόδων*». Για τους λόγους αυτούς, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, «*κρίνεται επιτακτική η ανάληψη πρωτοβουλιών που θα αποκαταστήσουν την αντιπροσωπευτικότητα του κοινοβουλίου και την εμπιστοσύνη των πολιτών σε αυτό, με κορυφαία επιλογή στην κατεύθυνση αυτή την καθιέρωση του συστήματος της απλής αναλογικής, για το σύνολο των εδρών του κοινοβουλίου, χωρίς διακριτική μεταχείριση των μεγαλύτερων και δυνάμει κυβερνητικών κομμάτων έναντι των μικρότερων*».

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ουδεμία αναφορά γίνεται σε ζητήματα όπως η ισότητα της ψήφου ή η ισότητα ευκαιριών των πολιτικών κομμάτων, ενώ η ανάγκη ενίσχυσης του αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα του πολιτεύματος μάλλον επιφανειακά προσεγγίζεται. Αντίθετα, στην έκθεση της επιστημονικής υπηρεσίας της Βουλής, η οποία συνόδευε το κατατεθέν νομοσχέδιο, γίνεται σχετικώς εκτενέστερη αναφορά στον δείκτη αντιπροσωπευτικότητας και την παράλληλη ανάγκη επίτευξης κυβερνητικής σταθερότητας.

Οπωσδήποτε, η καθιέρωση του εκλογικού συστήματος της απλής αναλογικής στην Ελλάδα αποτελεί μια σημαντική θεσμική τομή στο μέτρο που συνδέεται με ή και επηρεάζει τον υπάρχοντα συσχετισμό πολιτικών δυνάμεων. Απαραίτητες προϋποθέσεις, ωστόσο, για την διαχείριση των επιπτώσεων της εφαρμογής του συστήματος αυτού –και πρωτίστως της αστάθειας που ενδεχομένως προκαλεί η διασπορά δυνάμεων στο κοινοβούλιο– είναι η ύπαρξη α) πνεύματος διαβούλευσης και β) βούλησης συνεργασίας εκ μέρους των υπευθύνων πολιτικών δυνάμεων. Η εμπειρία των τελευταίων κυρίως ετών, την οποία σηματοδότησε η κατάρρευση του πολιτικού συστήματος της μεταπολίτευσης, αποδεικνύει ότι οι ανωτέρω προϋποθέσεις δεν χαρακτηρίζουν τους εκπροσώπους της ελληνικής πολιτικής τάξης. Οι τελευταίοι, υιοθετώντας λογικές κάθετης σύγκρουσης

που αποκλείει την οποιασδήποτε μορφής συνεννόηση, δεν συμβάλλουν στην διαμόρφωση ομαλού πολιτικού κλίματος.

Βεβαίως, υπέρ της αποτροπής κατακερματισμού των πολιτικών δυνάμεων στο κοινοβούλιο λειτουργεί η ρήτρα εισόδου 3%, η οποία διατηρήθηκε σε ισχύ. Συνεπώς, η απλή αναλογική, εφόσον τελικώς εφαρμοσθεί ο νέος νόμος, δεν θα κριθεί τόσο από τις εγγενείς αδυναμίες της –τις οποίες επικαλούνται πολέμιοί της¹²⁵–, όσο από την στάση που θα επιλέξουν οι υπεύθυνες πολιτικές δυνάμεις της χώρας.

3. Ο έλεγχος του κύρους των εκλογών στη νομολογία

Η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων ως προς τον έλεγχο των εκλογών παρουσιάζει ενδιαφέρουσες διακυμάνσεις, καθώς συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με παραγμένες περιόδους της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής ιστορίας. Άλλωστε, τα πρώτα βήματα του δικαστικού ελέγχου¹²⁶ της συνταγματικότητας των ελληνικών εκλογικών συστημάτων εντοπίζονται στην περίοδο του μεσοπολέμου και υπό την ισχύ του δημοκρατικού Συντάγματος του 1927¹²⁷. Εκείνη ακριβώς

(125) Βλ. ενδεικτικά την τοποθέτηση του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης κατά την συζήτηση του νομοσχεδίου στη Βουλή.

(126) Η ανάθεση του ελέγχου του κύρους των εκλογών σε ειδικό δικαιοδοτικό όργανο καθιερώθηκε για πρώτη φορά υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1911, το άρθρο 73 του οποίου όριζε ότι «*Η εξέλεξις και έκδίκαισι των βουλευτικών εκλογών, κατά το κύρους των οποίων ἐγείρονται ἐνστάσεις ἀναφερόμεναι εἴτε εἰς ἐκλογικὰς παραβάσεις περὶ τὴν ἐνέργειαν τούτων εἴτε εἰς ἔλλειψιν προσόντων, ἀνατίθενται εἰς εἰδικὸν δικαστήριον, συγκροτούμενον διὰ κληρώσεως μεταξύ πάντων τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν Ἐφετείων τοῦ Κράτους. Ἡ κλήρωσις ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει, τὴν προεδρίαν δὲ τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου λαμβάνει ὁ ἐκ τῶν κληρωθέντων κατὰ βαθμὸν ἢ ἀρχαιότητα προηγούμενος. Κατὰ τὰ λοιπὰ, τὰ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ὅλης διαδικασίας αὐτοῦ ὀρισθῆσονται διὰ νόμου*». Ωστόσο, το συγκεκριμένο όργανο ουδέποτε λειτουργήσε. Βλ. Λουκά Αξελού, Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822 - 1975/1986. Αλέξανδρου Σβώλου, Ἡ Συνταγματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Στοχαστῆς, Νέα βελτιωμένη ἔκδοσις 1998, σ. 200 ἐπ..

(127) Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 57 ἐπ.. Το άρθρο 43 του Συντάγματος του 1927 όριζε ότι: «*Η εξέλεξις καὶ ἡ ἐκδίκαισι τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, κατὰ τοῦ κύρους τῶν ὁποίων ἐγείρονται ἐνστάσεις ἀναφερόμεναι εἴτε εἰς ἐκλογικὰς παραβάσεις, εἴτε εἰς ἔλλειψιν προσόντων, ἀνατίθενται εἰς εἰδικὸν δικαστήριον, συγκροτούμενον διὰ κληρώσεως μεταξύ πάντων τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν Ἐφετείων τοῦ Κράτους. Ἡ κλήρωσις ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει, προεδρεύει δὲ τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου ὁ ἐκ τῶν κληρωθέντων κατὰ βαθμὸν ἢ ἀρχαιότητα προηγούμενος. Κατὰ τὰ λοιπὰ, τὰ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ὅλης διαδικασίας αὐτοῦ ὀρίζονται διὰ νόμου*». Βλ. Α. Αξελού, Τα Ελληνικά Συντάγματα..., ό.π., σ. 221. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρώτη σχετική συνταγματική πρόβλεψη εισήχθη το 1911 με την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864, αλλά δεν εφαρμόστηκε.

φορά γίνεται και στην έκθεση της επιστημονικής υπηρεσίας της Βουλής που συνόδευε το νομοσχέδιο στην σ. 5. Διαθέσιμη στον ιστότοπο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/7b24652e-78eb-4807-9d68-e9a5d4576eff/analeklog-epist.pdf>>.

την περίοδο παρουσιάζονται και τα πρώτα πορίσματα της ελληνικής εκλογικής νομολογίας¹²⁸. Το Σύνταγμα του 1952 επανέλαβε ελαφρώς διαφοροποιημένη τη διάταξη του Συντάγματος του 1864/1911¹²⁹.

Με το Σύνταγμα του 1975¹³⁰ ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών ανατέθηκε πλέον στην αρμοδιότητα του νέου θεσμού, του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου (ΑΕΔ), η συγκρότηση του οποίου προβλέπεται στο άρθρο 100, σύμφωνα με την παράγραφο 1, περίπτωση α' του οποίου «[σ]υνιστάται Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο στο οποίο υπάγονται: α) Η εκδίκαση ενστάσεων κατά το άρθρο 58»¹³¹. Το δε άρθρο 58 του Συντάγματος ορίζει ότι «[ο] έλεγχος και η εκδίκαση των βουλευτικών εκλογών, κατά του κύρους των οποίων ασκούνται ενστάσεις που αναφέρονται είτε σε εκλογικές παραβάσεις σχετικές με την ενέργεια των εκλογών είτε σε έλλειψη των νόμιμων προσόντων, ανατίθεται στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 100». Ως προς την σύνθεση του ΑΕΔ, στην § 2 εδ. α' του άρθρου 100 ορίζεται ότι το ΑΕΔ «[...] συγκροτείται από τους Προέδρους του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, από τέσσερις συμβούλους της Επικρατείας και από τέσσερις αρεοπαγίτες, που ορίζονται ως μέλη με κλήρωση κάθε δύο χρόνια. Στο δικαστήριο αυτό προεδρεύει ο αρχαιότερος από τους Προέδρους του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Αρείου Πάγου». Όπως διαπιστώνει κανείς από την διατύπωση του άρθρου 58, το Σύνταγμα καθιερώνει ειδικό ένδικο βοήθημα, το οποίο αποσκοπεί στον έλεγχο του κύρους των βουλευτικών εκλογών, και δεν είναι άλλο από την ένσταση ενώπιον του ΑΕΔ. Ο εκτελεστικός

(128) Ενδεικτικά αναφέρονται οι αποφάσεις υπ' αριθ. 4, 6 και 12/1929, 19/1932 και 13/1933. Βλ. περισσότερα ενδεικτικά Αθ. Ράικου, Δικονομικόν Έκλογικόν Δίκαιον, 7η έκδοση, Αθήναι, 1977, σ. 90 επ..

(129) Άρθρο 73 Συντ. 1952: «Η εξέλεξις και εκδίκασις των βουλευτικών εκλογών, κατά του κύρους των οποίων ἐγείρονται ἐνστάσεις ἀναφερόμεναι εἴτε εἰς ἐκλογικὰς παραβάσεις περὶ τὴν ἐνέργειαν τούτων, εἴτε εἰς ἔλλειψιν προσόντων, ἀνατίθεται εἰς εἰδικὸν δικαστήριον, συγκροτούμενον ἐκ τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἢ τοῦ ἀναπληρωτοῦ αὐτοῦ καὶ ἐξ ἴσου ἀριθμοῦ συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας καὶ μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου, λαμβανομένων διὰ κληρώσεως. Τοῦ Δικαστηρίου προεδρεύει ὁ πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τούτου δὲ κωλυομένου ὁ πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐφ' ὅσον μετέχει αὐτοῦ. Κατὰ τὰ λοιπὰ τὰ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ὅλης διαδικασίας αὐτοῦ ὀρίζονται διὰ νόμου». Βλ. σε Α. Αξελού, Τα Ελληνικά Συντάγματα..., ὀ.π., σ. 270.

(130) ΦΕΚ Α' 111/9.6.1975.

(131) Βλ. περισσότερα Κ. Γιαννάκου, Άρθρο 100, σε: Φ. Σπυρόπουλου/Ε. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη, Σύνταγμα, Κατ' ἄρθρο ἐρμηνεία, ὀ.π., σ. 1570 επ..

του άρθρου 100 του Συντάγματος ν. 345/1976 «Περὶ κυρώσεως τοῦ Κώδικος περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 100 τοῦ Συντάγματος Ἀνωτάτου Εἰδικοῦ Δικαστηρίου»¹³² εξειδικεύει την διαδικασία άσκησης της ένστασης ορίζοντας στο άρθρο 25 ότι αυτή λαμβάνει χώρα εντός 15 ημερών από την δημοσίευση της απόφασης με την οποία ανακηρύσσονται οι Βουλευτές ή οι αναπληρωματικοί Βουλευτές.

Μια πρώτη παρατήρηση ως προς τον έλεγχο που ασκεί το ΑΕΔ σχετίζεται με την μορφή του. Πιο συγκεκριμένα, δεν μπορεί να ταυτιστεί με τον κλασικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων¹³³, ο οποίος, παραδοσιακά στην Ελλάδα έχει διάχυτο¹³⁴, παρεμπίπτοντα¹³⁵ και συγκεκριμένο¹³⁶ χαρακτήρα¹³⁷, κάτι που προκύπτει άλλωστε και από τη διατύπωση του άρθρου 93 § 4 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο «[τ]α δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα». Αντίθετα, το γεγονός ότι ο έλεγχος κύρους του εκλογικού νόμου παρουσιάζει στοιχεία περισσότερο συγκεντρωτικά, εφόσον αποκλειστικά –και εκ του Συντάγματος, όπως είδαμε– αρμόδιο δικαστήριο για την άσκησή του είναι το ΑΕΔ. Επομένως, κάμπτεται ως προς αυτόν η διάχυτη μορφή ελέγχου της συνταγματικότητας που ισχύει γενικά, όπως και ο παρεμπίπτων χαρακτήρας, στο μέτρο που ως μοναδικός λόγος ένστασης θα μπορούσε να προβληθεί τυχόν αντισυνταγματικότητα διάταξης του εκλογικού νόμου¹³⁸. Στην ουσία, λοιπόν, πρόκειται για πλήρη έλεγχο¹³⁹. Μια δεύτερη παρατήρηση

(132) ΦΕΚ Α' 141/10.6.1976.

(133) Για τον έλεγχο συνταγματικότητας των νόμων στην Ελλάδα βλ. αντί άλλων ενδεικτικά Β. Σκουρή/Ευ. Βενιζέλου, Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1985, σ. 51 επ..

(134) Ο έλεγχος μπορεί να ασκηθεί από οποιοδήποτε δικαστήριο, οποιοδήποτε βαθμού.

(135) Ο έλεγχος ασκείται στο πλαίσιο συγκεκριμένης υπόθεσης που άγεται ενώπιον του κρίνοντος δικαστηρίου.

(136) Ο έλεγχος και τα αποτελέσματά του αναπτύσσουν έννομες συνέπειες μόνο ως προς τα ενδιαφερόμενα μέρη και όχι erga omnes.

(137) Ως προς αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το ελληνικό σύστημα δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων παρουσιάζει ομοιότητες με το σύστημα που εφαρμόζεται στις ΗΠΑ, από το οποίο άλλωστε και έλκει την καταγωγή του ο αποκεντρωτικός και παρεμπίπτων έλεγχος (Υπόθεση U.S. Supreme Court, Marbury vs. Madison, 5 U.S. 137-1803).

(138) Βλ. περισσότερα για το θέμα αυτό Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα..., ὀ.π., σ. 304 επ.. Βλ. επίσης Κ. Παπανικολάου, Άρθρο 58, σε: Φ. Σπυρόπουλου/Ε. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη, Σύνταγμα, Κατ' ἄρθρο ἐρμηνεία, ὀ.π., σ. 1057 επ..

(139) Βλ. περισσότερα J. Iliopoulos-Stragga, Constitution et élections en Grèce, Annuaire International de justice constitutionnelle, 2003, σ. 197 - 200.

σχετίζεται με τις νομικές και –βεβαίως πολιτικές– συνέπειες που θα μπορούσε να επιφέρει η νομολογία του ΑΕΔ, εφόσον ο έλεγχος ασκείται μετά την εφαρμογή του εκλογικού νόμου, γεγονός που σημαίνει ότι η κρίση του ΑΕΔ θα μπορούσε να επηρεάσει σημαντικά την ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων εντός του Κοινοβουλίου¹⁴⁰ και, για τον λόγο αυτόν, η θέση του Δικαστηρίου καθίσταται ιδιαίτερος λεπτή¹⁴¹. Άρα λοιπόν, εν όψει των ανωτέρω παρατηρήσεων, δεν θα πρέπει να προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη ο αυτοπεριορισμός του ΑΕΔ, καθώς και η ατομία του να κηρύξει αντισυνταγματικές διατάξεις, οι οποίες δύσκολα συμβιβάζονται με το γράμμα και το πνεύμα του Συντάγματος, κατά την εκφορά της δικανικής του κρίσης. Άλλωστε, ως προς αυτό, το ΑΕΔ ακολουθεί τη νομολογιακή παράδοση που είχε διαμορφώσει κατά το παρελθόν το Εκλογοδικείο¹⁴², αποφεύγοντας να βαδίζει σε έναν περισσότερο «δυναμικό» ή «ακτιβιστικό» δρόμο¹⁴³.

Ήδη λίγο πριν από την ψήφιση του Συντάγματος του 1975 και την ίδρυση του ΑΕΔ, μετά τις εκλογές του 1974, το Εκλογοδικείο του Συντάγματος του 1952 (το οποίο είχε επανέλθει σε ισχύ με την «καταστατική» Σ.Π. της 1/1.8.1974), κλήθηκε να κρίνει¹⁴⁴ τη συνταγματικότητα των διατάξεων του εκλογικού νόμου (ν.δ. 65/1974) που προέβλεπαν την ανάδειξη των Βου-

λευτών Επικρατείας¹⁴⁵ και πιο συγκεκριμένα τις αυστηρές προϋποθέσεις με βάση τις οποίες θα κατανέμονταν οι 12 έδρες Επικρατείας μεταξύ των κομμάτων και των συνασπισμών κομμάτων, κατ' αναλογία της εκλογικής τους δύναμης, εφόσον εξασφάλιζαν την συμμετοχή τους στην δεύτερη κατανομή των εδρών¹⁴⁶. Το δικαστήριο έκρινε ότι η συνταγματική ρήτρα της ανάδειξης των Βουλευτών Επικρατείας κατ' αναλογία της συνολικής στην Επικράτεια δύναμης των κομμάτων ή των συνδυασμών κομμάτων «ουδόπως έχει την έννοια ότι καθιερούται ή απλή αναλογική διὰ την κατανομήν» των εδρών Επικρατείας, αλλά ότι η ανάδειξη των Βουλευτών αυτών ενεργείται «έν συναρτήσσει καὶ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐκλογικὴν δύναμιν τῶν κομμάτων», με βάση το εκλογικό σύστημα που ο κοινός νομοθέτης επιθυμούσε να εφαρμοστεί σε ολόκληρη την Επικράτεια. Σύμφωνα πάντοτε με το αιτιολογικό της απόφασης, αντίθετη (ερμηνευτική) εκδοχή θα οδηγούσε στο «ἄτοπον» αφενός να καθιερώνεται «τὸ πρῶτον ἐν τῇ συνταγματικῇ ἰστορίᾳ τῆς Χώρας ἐκλογικὸν σύστημα ἀπ' ευθείας ὑπὸ τοῦ Συντάγματος» και αφετέρου να προβλέπεται η εφαρμογή «δύο διαφόρων ἐκλογικῶν συστημάτων» εκ των οποίων το ένα θα καθοριζόταν από τον κοινό νομοθέτη και το άλλο απ' ευθείας από το Σύνταγμα. Και οι δύο, ωστόσο, σκέψεις του εκλογοδικείου, εκτός από την ανασφάλεια του δικαστηρίου μαρτυρούν και νομολογιακή ασυνέπεια εκ μέρους του, δεδομένου ότι στην Ελλάδα υπήρξε Σύνταγμα –έστω και αν δεν εφαρμόστηκε– το οποίο προέβλεπε συγκεκριμένο εκλογικό σύστημα (το θνησιγενές Σύνταγμα του 1925). Εξάλλου, στο όχι πολύ μακρινό παρελθόν, και συγκεκριμένα με τις αποφάσεις του 5, 17, 20 και 21/1956, το ίδιο δικαστήριο δεν είχε διαπιστώσει κανένα «ἄτοπον» ως προς το «τριφασικό»¹⁴⁷ εκλογικό σύστημα

(140) Το ίδιο άλλωστε συνέβαινε και με το Εκλογοδικείο υπό την ισχύ των παλαιότερων Συνταγμάτων.

(141) Άλλωστε, το ΑΕΔ, σε αντίθεση π.χ. με το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο (Bundesverfassungsgericht) δεν αποτελεί «συνταγματικό ὄργανο» ισότιμο προς τα λοιπά ὄργανα της Πολιτείας (π.χ. Bundestag, Bundesregierung κτλ.), αλλά δικαστήριο με την κλασική έννοια του ὄρου. Για τη θέση και τη σημασία του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης, βλ. περισσότερα εντελώς ενδεικτικά *D. P. Kommers, Judicial Politics in West Germany: A Study of the Federal Constitutional Court, The American Journal of Comparative Law, Vol. 25, No. 2, 1977, σ. 427 επ.*, επίσης *Γ. Θεοδόση, Το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1991 και *FW. Dopatka, Das Bundesverfassungsgericht und seine Umwelt*, Berlin, Duncker & Humblot 1982.

(142) Για παράδειγμα, ακόμη και στην απόφαση 13/1933 του Εκλογοδικείου για την ακύρωση των εκλογών στην Περιφέρεια Θεσσαλονίκης, το Δικαστήριο προτίμησε να διατηρήσει όσο το δυνατόν πιο ουδέτερη στάση αποφεύγοντας να προβεί στην ανακατανομή των εδρών που θα ανέτρεπε τις πολιτικές ισορροπίες. Βλ. περισσότερα *Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα...*, ὁ.π., σ. 58 επ..

(143) Για τη δυναμική ερμηνεία του Συντάγματος και τις διάφορες μορφές δικαστικού «ακτιβισμού» ή αυτοπεριορισμού βλ. περισσότερα εντελώς ενδεικτικά *Σπ. Βλαχόπουλου, Η δυναμική ερμηνεία του Συντάγματος*, Ευρασία, Αθήνα 2014.

(144) Εκλογοδικείο 1/1975, ΤοΣ 1975, σ. 69 επ., με παρατηρήσεις *Φ. Βεγλερή*. Βλ. περισσότερα *Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα...*, ὁ.π., σ. 329 επ..

(145) Στο σημείο αυτό υπενθυμίζεται ότι με τη –συμπληρωματική της «καταστατικής» ΣΠ 1/1.8.1974, με την οποία επανήλθε σε ισχύ με τροποποιήσεις το Σύνταγμα του 1952– ΣΠ της 24.9.1974, προστέθηκε σχετική διάταξη, η οποία κατοχύρωνε τον θεσμό των Βουλευτών Επικρατείας και συνταγματικά.

(146) Σύμφωνα με την § 5 του άρθρου 3 του ν.δ. 65/1974, «Αί βουλευτικά έδρα του παρόντος άρθρου κατανέμονται εις τὰ μετέχοντα τῆς δευτέρας κατανομῆς κόμματα ἢ συνασπισμοὺς κομμάτων κατὰ λόγον τοῦ συνόλου τῶν ἐγκύρων ψηφοδελτίων τὰ ὅποια τὰ κόμματα ταῦτα ἢ οἱ συνασπισμοὶ κομμάτων θὰ λάβωσιν εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἐπικράτειαν».

(147) Το λεγόμενο «τριφασικό» εκλογικό σύστημα, το οποίο προέβλεπε ο ν. 3457/1955 (ΦΕΚ Α' 340/22.12.1955), τον οποίο είχε προωθήσει η πρώτη κυβέρνηση Κ. Καραμανλή, συνδύαζε στοιχεία πλειοψηφικού και αναλογικής, καθώς προέβλεπε την κατανομή των εδρών με πλειοψηφικό σύστημα σε περιφέρειες που εξέλεγα έως τρεις βουλευτές, πλειοψηφικ-

που αναμφίβολα καθιέρωνε στην πράξη τρία διαφορετικά εκλογικά συστήματα.

Μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, ιδρύθηκε (1976) το ΑΕΔ, στο οποίο εφεξής ανατέθηκαν οι αρμοδιότητες του παλαιού Εκλογοδικείου και το οποίο έκρινε για πρώτη φορά ενστάσεις που αμφισβητούσαν το κύρος των βουλευτικών εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977¹⁴⁸. Υπενθυμίζεται ότι στις εκλογές εκείνες εφαρμόστηκε σύστημα ενισχυμένης αναλογικής του ν. 626/1977¹⁴⁹. Το ΑΕΔ προέβη κατ' αρχήν στη διαπίστωση ότι ο κοινός νομοθέτης έχει εκ του Συντάγματος την ευχέρεια επιλογής του εκλογικού συστήματος της προτίμησής του¹⁵⁰ και στη συνέχεια ότι το σύστημα της Α' κατανομής των εδρών είναι σύννομο, εφόσον «[έ]ξ ουδemiαs διατάξεως τοῦ Συντάγματος προκύπτει ὅτι οἱ βουλευταὶ δέον νὰ ἐκλέγωνται κατὰ ὠρισμένης ἐκτάσεως ἐκλογικὰς περιφερείας, οὐδ' ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ ἐκλέγωνται ἐπὶ τῆς βάσει τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τὴν ὁποῖαν ἔλαβεν ἐν ὀρισμένη ἐκλογικῇ περιφερείᾳ τὸ κόμμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν»¹⁵¹.

Το Δικαστήριο απασχόλησε επίσης το ζήτημα της αρχής της ισότητας του εκλογικού δικαιώματος, το οποίο ερμήνευσε ως «ειδικωτέρα μορφή» της πηγάζουσας από το άρθρο 4 § 1 γενικής αρχής της ισότητας των πολιτών ενώπιον του νόμου, σε συνδυασμό

κό με περιορισμένη εκπροσώπηση της μειοψηφίας (δεύτερου κόμματος ή συνασπισμού) σε μεσαίες περιφέρειες, όπου εκλέγονταν τέσσερις έως δέκα βουλευτές και αναλογικό στις μεγάλες εκλογικές περιφέρειες, όπου εκλέγονταν άνω των δέκα βουλευτών (επρόκειτο κυρίως για τα μεγάλα αστικά κέντρα), ενώ για τους στρατιωτικούς και τους δημοσίου υπαλλήλους προβλεπόταν η ίδρυση ξεχωριστών τμημάτων, με τις ψήφους των να προσμετρώνται στην περιφέρεια όπου υπηρετούσαν και όχι στην περιφέρεια όπου ήταν κανονικά εγγεγραμμένοι. Η στρεβλωτική λειτουργία του «τριφασικού» συστήματος, το οποίο -όχι άδικα- κατηγορήθηκε από τον Αλέξανδρο Σβόλο ως αντισυνταγματικό λόγω της διαφορετικής αντιμετώπισης των εκλογικών περιφερειών, φάνηκε στο τελικό αποτέλεσμα των εκλογών της 19ης Φεβρουαρίου 1956: η νεοσύστατη τότε «Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση» (ΕΡΕ) υπό τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή, αν και ήρθε δεύτερη με ποσοστό 47,38% των ψήφων κέρδισε άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία 165 εδρών (σε σύνολο 300), ενώ ο αντιπολιτευόμενος συνασπισμός υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου με την επωνυμία «Δημοκρατική Ένωση», αν και ήρθε πρώτος σε ψήφους λαμβάνοντας ποσοστό 48,15%, εξασφάλισε μόνο 132 έδρες. Για τις εκλογές και τις αποφάσεις του Εκλογοδικείου που σχετίζονται με το «τριφασικό» βλ. Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 70 - 72 και 84 επ. αντίστοιχα.

(148) Για τις σχετικές ενστάσεις καθώς και για τις αποφάσεις του ΑΕΔ βλ. περισσότερα Αθ. Ράικου, Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977, 6η έκδοση, Αθήνα 1983, σ. 61 επ..

(149) Βλ. ανωτέρω.

(150) Βλ. ΑΕΔ 48/1978. ΤοΣ 1978, σ. 683.

(151) Βλ. ΑΕΔ 48/1978. ΤοΣ 1978, ό.π..

με την κατοχυρωμένη στο άρθρο 51 § 3 του Συντάγματος αρχή της καθολικότητας της ψήφου¹⁵².

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν αντίκειται στην αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου εάν «ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐγκύρων ψηφοδελτίων ἐν ὠρισμένη ἐκλογικῇ περιφερείᾳ ὑπὸ διάφορον σύστημα κατανομῆς ἐδρῶν, καὶ ὑπὸ διάφορους συνθήκας ἐπηρεάση διαφόρως τὸ ἐκλογικὸν ἀποτέλεσμα ἐν τῇ αὐτῇ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ, ἐπίσης δὲ ἐὰν ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐγκύρων ψηφοδελτίων ἐπηρεάση διαφόρως τὸ ἐκλογικὸν ἀποτέλεσμα εἰς διαφόρους ἐκλογικὰς περιφερείας»¹⁵³, δεδομένου ότι ο κάθε ψηφοφόρος διαθέτει μια ψήφο (άρα αποκλείεται η πολλαπλή ψήφος), ψηφίζει σε μια και μόνο εκλογική περιφέρεια και κάθε ψήφος έχει ίση νομική δύναμη (αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου). Σύμφωνα με μια άποψη, όταν το ΑΕΔ αναφέρεται στην «ισοδυναμία» της ψήφου απλώς επαναλαμβάνει τα περί αριθμητικής ισότητας της ψήφου¹⁵⁴, χωρίς να το απασχολεί η κατ' αποτέλεσμα αξία της ψήφου.

Ὡς πρὸς τὴν κατανομή των εδρῶν βάσει των εκλογικών περιφερειών, στις οποίες διαιρείται η Χώρα, το ΑΕΔ φαίνεται να περιορίζει τη σημασία του εκλογικού αποτελέσματος στις ελάχιστες περιφέρειες δεχόμενο ότι «ὁ κοινὸς νομοθέτης [...] οὐδαμῶς κωλύεται νὰ ὀρίση ὅτι ἡ ἐκλογή τῶν βουλευτῶν ἐξαρτᾶται [...] καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τὴν ὁποῖαν ἔλαβε τὸ ἐν λόγω κόμμα εἰς τὴν μείζονα περιφέρειαν ἢ καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἐπικράτειαν, ἔτι δὲ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τὴν ὁποῖαν ἔλαβε εἰς τὴν ἐκλογικὴν περιφέρειαν, τῆς ὁποίας πληροῦται ἡ ἔδρα, τὸ κόμμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ ἐκλεγόμενος»¹⁵⁵.

Το δικαστήριο συνέδεσε, τέλος, την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας με την αρχή της πλειοψηφίας με την ίδια τη μορφή του κοινοβουλευτικού δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁵⁶, δια των οποίων επιχείρησε να δικαιολογήσει την επιλογή του νομοθέτη για το συγκεκριμένο εκλογικό σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής, ο οποίος, ωστόσο, οφείλει να ενεργεί πάντοτε «[ὕ]πὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς τηρήσεως τῆς συνταγματικῶς καθιερωμένης ἀρχῆς τῆς ισότητος τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος».

(152) Βλ. ΑΕΔ 48/1978. Βλ. επίσης περισσότερα Αθ. Ράικου, Ο έλεγχος του κύρους..., ό.π., σ. 61 επ..

(153) Βλ. ΑΕΔ 36, 38, 40 και 48/1978. ΤοΣ 1978, ό.π..

(154) Βλ. περισσότερα για το θέμα αυτό Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 334 επ..

(155) Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Εκλογικό σύστημα..., ό.π., σ. 336.

(156) Άρθρο 1 § 1 και 2 Συντ.: «1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. 2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία».

Στην ίδια περίπου γραμμή και χωρίς σοβαρές διαφοροποιήσεις ως προς την αιτιολόγηση των αποφάσεων, κινήθηκε η νομολογία του ΑΕΔ¹⁵⁷ και τα επόμενα χρόνια (μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1981 και του 1985), στα οποία ίσχυσαν οι διάφορες εκδοχές ενισχυμένης αναλογικής¹⁵⁸. Ωστόσο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κρίση του Δικαστηρίου¹⁵⁹ ως προς την συνταγματικότητα της διάταξης του ν. 1847/1989 (ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, καθιέρωνε το σύστημα της απλής αναλογικής), με την οποία ρυθμιζόταν ο υπολογισμός του εκλογικού μέτρου για την δεύτερη κατανομή των εδρών. Ειδικότερα, το ΑΕΔ με την απόφασή του αυτήν έκρινε ότι ο μη συνυπολογισμός των αχρησιμοποίητων υπολοίπων ψήφων των μονοεδρικών περιφερειών για την κατανομή των εδρών στη δεύτερη κατανομή αντιβαίνει στην συνταγματική αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου και στην αρχή της αναλογικότητας. Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι: «οι ρυθμίσεις του νόμου [...] αποβλέπουν [...] στην καθιέρωση, ενός και μόνο εκλογικού συστήματος, δηλαδή της απλής αναλογικής, για τον υπολογισμό εδρών που προσκυρώνονται σε κάθε κόμμα. Με το δεδομένο, όμως, αυτό, η με τον ίδιο νόμο καθιερούμενη στην παρ. 3 εδ. γ' του άρθρου 89 εξαίρεση, του μη συνυπολογισμού των μονοεδρικών περιφερειών για την κατανομή των εδρών στην πρώτη φάση της δεύτερης κατανομής, εξαίρεση η οποία για πρώτη φορά θεσπίζεται και συνεπώς για πρώτη φορά αντιμετωπίζεται από τη νομολογία του ΑΕΔ, παραβιάζει προδήλως την ανωτέρω συνταγματική αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου, συγχρόνως δε και την αρχή της αναλογικότητας, αφού η δυσμενή αυτή αντιμετώπιση, από απόψεως επιρροής στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος, των αχρησιμοποίητων υπολοίπων εγκύρων ψηφοδελτίων των μονοεδρικών περιφερειών, δεν συμπορεύεται με τον σκοπό που επιδιώκει ο ν. 1847/89, δηλαδή την καλύτερη δυνατή αναλογία μεταξύ ψήφων και εδρών, σύμφωνα με την εισηγητική αυτού έκθεση, στην οποία δεν περιελήφθη-

σαν που διατυπώθηκαν στις συζητήσεις της Βουλής. Αντίθετο συμπέρασμα δεν μπορεί να συναχθεί από τη διάταξη του εδ. στ' της παρ. 4 του άρθρου 88 του ίδιου νόμου, κατά την οποία «σε εκλογική περιφέρεια που εκλέγει ένα μόνο βουλευτή, η έδρα παραχωρείται στον συνδυασμό ή στον μεμονωμένο υποψήφιο που έλαβε τη σχετική πλειοψηφία». Γιατί με τη διάταξη αυτή, με την οποία εφαρμόζεται αναγκαστικώς η αρχή της σχετικής πλειοψηφίας ως τρόπος κατανομής της μοναδικής έδρας των άνω περιφερειών, δεν ανατρέπονται οι βασικές αρχές του νέου αναλογικού εκλογικού συστήματος, ούτε καθιερώνεται παράλληλο και διάφορο εκλογικό σύστημα, για περαιτέρω κατανομή των αδιάθετων εδρών, αφού, ο αυτός νόμος, ρυθμίζοντας στο άρθρ. 89 τη δεύτερη κατανομή των βουλευτικών εδρών, η οποία ενεργείται στις προβλεπόμενες από τον ίδιο μείζονες εκλογικές περιφέρειες, στις οποίες, όμως, περιλαμβάνονται και οι μονοεδρικές περιφέρειες, όπως αναφέρεται πιο πάνω, ρητώς ορίζει στην παρ. 4 του άρθρ. 89 ότι «κόμματα ή συνασπισμοί που έχουν καταρτίσει συνδυασμούς τουλάχιστον στα τρία τέταρτα του συνόλου των εκλογικών περιφερειών της χώρας, εφόσον συγκεντρώσουν σε όλη την επικράτεια ποσοστό ίσο ή μεγαλύτερο από το δύο τοις εκατό (2%) των εγκύρων ψηφοδελτίων, έχουν δικαίωμα να λάβουν τρεις τουλάχιστον έδρες, σύμφωνα με όσα ορίζονται στην παρούσα παράγραφο. Αν συγκεντρώσουν ποσοστό εγκύρων ψηφοδελτίων μικρότερο του δύο τοις εκατό, όχι όμως και μικρότερο του ενός τοις εκατό (1%) έχουν δικαίωμα να λάβουν μία τουλάχιστον έδρα». Συνεπώς, στη φάση αυτή της δεύτερης κατανομής ο νόμος 1847/89 επιβάλλει τον συνυπολογισμό των αχρησιμοποίητων υπολοίπων και των μονοεδρικών περιφερειών, γεγονός που δεν συμβιβάζεται με την έννοια του πλειοψηφικού συστήματος. Μετά από όλα αυτά η παραπάνω εξαίρεση του εδ. γ' της παρ. 3 του άρθρ. 89 του π.δ. 265/1989 (ν. 1857/89) είναι αντισυνταγματική, ως ευθέως αντίθετη προς τις συνταγματικές διατάξεις που προαναφέρθηκαν, και δεν πρέπει να εφαρμοστεί, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 93 παρ. 4 του Συντάγματος».

Το ΑΕΔ, προκειμένου να θεμελιώσει την κρίση του στην συγκεκριμένη απόφαση καταφεύγει στην συνδρομή της αρχής της αναλογικότητας¹⁶⁰, προβαίνο-

(157) Βλ. σχετικά τις αποφάσεις ΑΕΔ 35, 37, 38/1982, που αφορούσαν ενστάσεις κατά του κύρους των εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981, σε: ΤοΣ 1984, σ. 184 επ., και τις αποφάσεις ΑΕΔ 58 - 67, 72, 73/1985, που αφορούσαν αντίστοιχες ενστάσεις κατά του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 2ας Ιουνίου 1985, ΤοΣ 1988, σ. 550 επ..

(158) Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, το εκλογικό σύστημα που ίσχυσε στις εκλογές της 2ας Ιουνίου 1985 ονομάστηκε «απλή αναλογική», αλλά στην πράξη λειτούργησε ως ενισχυμένη.

(159) Βλ. ΑΕΔ 36/1990, σε: Δ/νη 1993, σ. 552 και ΔιΔικ 1991, σ. 423.

(160) Βλ. περισσότερα εντελώς ενδεικτικά Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό δημόσιο δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1989, καθώς και Εν. Βενιζέλου, Το γενικό

ντας σε στάθμιση μέσου-σκοπού, καθώς θεωρεί ότι υπάρχει παραβίαση συνταγματικού δικαιώματος, κάτι που, ωστόσο με δυσκολία προκύπτει στην συγκεκριμένη περίπτωση. Κατ' αποτέλεσμα, η απόφαση αυτή του ΑΕΔ οδήγησε σε ανακατανομή των εδρών και προσκυρώθηκε μια επιπλέον έδρα στο τότε κυβερνητικό κόμμα (Νέα Δημοκρατία), το οποίο διέθετε μια ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

Ο νόμος 1907/1990, ο οποίος –όπως προαναφέρθηκε– είχε επικριθεί από μεγάλο μέρος της θεωρίας, εφαρμόστηκε πρώτη φορά στις βουλευτικές εκλογές της 10ης Οκτωβρίου 1993 και παρέμεινε σε ισχύ ουσιαστικά μέχρι και τις εκλογές του 2004. Οι πρώτες ενστάσεις εναντίον του νόμου αυτού αφορούσαν κυρίως την συνταγματικότητα της ρήτηρας του 3% που καθιέρωνε ο νόμος για την είσοδο ενός κόμματος στη Βουλή. Το ΑΕΔ, με μια σειρά αποφάσεών του¹⁶¹ –μετά από τις εκλογές του 1993– τάχθηκε υπέρ της συνταγματικότητας της ρήτηρας, δεχόμενο ότι αυτή δεν αντίκειται στην αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου ή σε κάποια άλλη συνταγματική αρχή και τούτο διότι «το όριο αυτό τίθεται αντικειμενικά και απρόσωπα, αποβλέπει στην αποφυγή καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων και κατά την αντίληψη του νομοθέτη, όπως αυτή εκτίθεται στην εισηγητική έκθεση του ν. 1907/1990, συνδέεται με τη δυνατότητα σχηματισμού βιώσιμων κυβερνήσεων». Περαιτέρω, το Δικαστήριο, ακολουθώντας το πάγιο σκεπτικό του, όπως αυτό είχε ήδη διαμορφωθεί από το 1978, δέχτηκε ότι «το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει τα εκλογικά αποτελέσματα της πρώτης κατανομής, την οποία τυχόν προβλέπει το εκλογικό σύστημα, και δεν αντίκειται στο Σύνταγμα η εξάρτηση της δυνατότητας εκλογής βουλευτή από το σύνολο των ψήφων στην επικράτεια, ανεξαρτήτως της εκλογικής δύναμης του κόμματος στην ελάχιστο περιφέρεια και [...] των ψήφων που έλαβε προσωπικώς ο υποψήφιος σε ορισμένη περιφέρεια, σε σχέση με τον αριθμό των ψήφων που έλαβαν άλλοι υποψήφιοι εκλεγέντες σε άλλες περιφέρειες». Παράλληλα, έγινε δεκτό ότι η θέσπιση του ορίου 3% στηρίζεται σε κριτήρια «αντικειμενικά και εύλογα» και επομένως, «[ο]ύτε με την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως των πολιτικών κομμάτων και της παροχής σ' αυτά ίσων ευκαιριών, που αποτελεί θεμε-

λιώδη κανόνα του δημοκρατικού πολιτεύματος συγκρούεται η θέσπιση του».

Ενδιαφέρουσα είναι η μειοψηφούσα γνώμη που διατυπώθηκε με αφορμή το όριο του 3%, σύμφωνα με την οποία «[η] διάταξη της παρ. 10 του άρθρου 88 του πδ/τος 353/1993 (Α' 152), θέτοντας τον απαγορευτικό φραγμό, του 3% σε εθνικό επίπεδο, για τα κόμματα, συνασπισμούς και ανεξάρτητους συνδυασμούς ή μεμονωμένους υποψηφίους, για να δικαιούνται βουλευτική έδρα από οποιαδήποτε κατανομή ή από την εξομάλυνση, είναι συνταγματικώς ανίσχυρη. Και τούτο διότι, καθόσον αφορά τους ανεξαρτήτους βουλευτές αντιστρατεύεται την διάταξη του άρθρου 55 παρ. 1, που παρέχει τη δυνατότητα σε κάθε Έλληνα πολίτη, με τις περιοριστικές σε αυτήν προϋποθέσεις, να εκλέγεται βουλευτής, καθιστώντας έτσι ανέφικτη την παρουσία στο κοινοβούλιο των ανεξαρτήτων βουλευτών, που ρητώς προβλέπονται στην παρ. 3 του άρθρου 68 του Συντάγματος. Είναι, όμως, και αντιφατική προς τις αμέσως προηγούμενες διατάξεις της παρ. 4 του αναφέρονται στους μεμονωμένους υποψηφίους και που με την απαγορευτική ρήτρα του 3% καθίστανται ανενεργοί για τις 53 από τις 56 εκλογικές περιφέρειες της χώρας. Ότι δηλαδή διεξοδικώς αναπτύχθηκε κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου στη Βουλή (βλ. πρακτικά συνεδρίασης Ο' Νοεμβρίου 1990, σ. 3259 επ.), το 3% αντιπροσωπεύει στην πράξη τις ψήφους των νομών Καστοριάς, Σάμου, Ευρυτανίας, Λευκάδος, Κεφαλλονιάς, Ζακύνθου και Θεσπρωτίας. Εκμηδενίζονται δηλαδή με τη θέσπιση της ρήτηρας αυτής, κατά προφανή παράβαση του άρθρου 52 του Συντάγματος οι ψήφοι 7 νομών της χώρας»¹⁶².

Ως προς τον μηχανισμό της «εξομάλυνσης»¹⁶³, το ΑΕΔ έκρινε με άλλη απόφασή του¹⁶⁴ ότι «[ο] εκλογικός νομοθέτης, στα πλαίσια της καταλειπόμενης από το άρθρο 54 παρ. 1 του Συντάγματος ελευθερίας να καθορίζει, σύμφωνα με τις πολιτικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά, το κατά την κρίση του περισσότερο πρόσφορο και ενδεδειγμένο, για τις συγκεκριμένες περιστάσεις, εκλογικό σύστημα, θέσπισε τις παραπάνω διατάξεις, με τις οποίες επιδίωξε να συγκεράσει αναλογική εκπροσώπηση των κομμάτων

συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 205 επ..

(161) Βλ. ΑΕΔ 11,12,13/1994, σε: ΤοΣ 1994, σ. 862, καθώς και 24/1994, ΤοΣ 1995, σ. 371 επ..

(162) Βλ. ΑΕΔ 11/1994, σε: ΤοΣ 1994, σ. 862 επ. και ΔιΔικ 1994, σ. 898 επ..

(163) Για τη λειτουργία του μηχανισμού αυτού βλ. περισσότερα ανωτέρω στην ενότητα με την παρουσίαση των εκλογικών συστημάτων.

(164) Βλ. ΑΕΔ 1/1994, σε: Αρμ 1994, σ. 860, ΔιΔικ 1994, σ. 892 και ΤοΣ/1994, σ. 851.

στη Βουλή και δημιουργία ομοιογενούς κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας για την ανάδειξη βιώσιμης κυβέρνησης. Η αρχή της αναλογικής εκπροσώπησης ικανοποιείται βασικά από άλλες διατάξεις της εκλογικής νομοθεσίας, όπως είναι, ιδίως, η παρ. 3 του άρθρου 88 π.δ. 353/1993, κατά την οποία οι έδρες κάθε εκλογικής περιφέρειάς κατανέμονται μεταξύ των συνδυασμών ανάλογα με την εκλογική τους δύναμη. Υπηρετείται όμως η πιο πάνω αρχή και από τις μνημονευμένες ρυθμίσεις του άρθ. 4 του 1907/90, που καθιερώνουν δείκτη αντιπροσωπευτικότητας 70%, με συνακόλουθη, περιορισμένη δε, αφαίρεση εδρών από το προηγούμενο σε αριθμό ψήφων κόμμα, προκειμένου να ενισχυθεί η παρουσία των μικρών κομμάτων στη Βουλή. Εξάλλου, η επίτευξη κυβερνητικής σταθερότητας εξυπηρετείται, κατά την αντίληψη του νομοθέτη, από τις παραπάνω ρυθμίσεις, ενόψει του γεγονότος ότι στην Ελλάδα έχουν διαμορφωθεί δύο μεγάλα κόμματα και περισσότερα μικρά και επομένως με το σύστημα που καθιερώνει ο νομοθέτης μπορεί να μείνει άθικτη η δύναμη σε έδρες του πρώτου κόμματος. Οι παραπάνω ρυθμίσεις εισάγουν αντικειμενικά κριτήρια, η αφαιρετική δε διαδικασία, ως σύστημα εξισορρόπησης και κατανομής εδρών, δεν παραβιάζει εν προκειμένω την αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου, η οποία σημαίνει ότι η ψήφος όλων των εκλογών έχει την ίδια επιρροή στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος υπό το συγκεκριμένο εκλογικό σύστημα κατανομής εδρών»¹⁶⁵. Επίσης, το ΑΕΔ επαναλαμβάνοντας την πάγια θέση του σχετικά με τη διαίρεση της χώρας σε (ελάσσονες και μεζονες) εκλογικές περιφέρειες και τον ρόλο τους στις διαδοχικές κατανομές των εδρών, δέχτηκε ότι «η χάριν της εξομάλυνσης αφαίρεση εδρών από την πρώτη κατανομή δεν αντίκειται στο Σύνταγμα»¹⁶⁶.

Σε σχέση με τον ίδιο εκλογικό νόμο (ν. 1907/1990), η νομολογία κινήθηκε σε όμοια επίπεδα χωρίς εντυπωσιακές διαφοροποιήσεις τα επόμενα χρόνια. Ιδιαίτερο, ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει μια απόφαση του ΑΕΔ¹⁶⁷ –από τις τελευταίες που εξέτασαν ενστάσεις με αφορμή την εφαρμογή του συγκεκριμένου εκλογικού νόμου, μετά τις εκλογές της 7ης Μαρτίου 2004– η οποία ασχολήθηκε με το θέμα της χρησιμοποίησης των λευκών ψηφοδελτίων κατά τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου για την κατανομή

των βουλευτικών εδρών. Σύμφωνα με τη γνώμη της ισχνης πλειοψηφίας (μόλις 6) των δικαστών του ΑΕΔ, για να θεωρηθεί το εκλογικό αποτέλεσμα προϊόν της ελεύθερης και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης, τόσο ο εκλογικός νομοθέτης, όσο και το ΑΕΔ, «οφείλουν να διασφαλίζουν την ίση μεταχείριση της δια της έγκυρης ψήφου εκφρασθείσας λαϊκής βούλησης, ανεξαρτήτως του περιεχομένου της. Λογικός αναγκαίος περιεχόμενο της κατά τα ανωτέρω ίσης μεταχείρισης των έγκυρων ψήφων είναι ο συνυπολογισμός του συνόλου αυτών, θετικών και λευκών, για την εξαγωγή του εκλογικού μέτρου ως ελάχιστης έννομης από το Σύνταγμα συνέπειας κάθε έγκυρης ψήφου. Το αντίθετο θα ισοδυναμούσε με εξομείωση των λευκών ψήφων «εν τοις πράγμασιν», καίτοι έγκυρων, προς τις άκυρες, δηλαδή τις μη δυνάμενες να επαγάγουν οποιοδήποτε έννομο αποτέλεσμα λόγω πλημμελούς δι' αυτών εκδηλώσεως λαϊκής βούλησης. Η αρχή της ελεύθερης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης στην εκλογή του νομοθετικού σώματος συνεπάγεται αναγκαίως, πέραν της απλής ελευθερίας της εκφράσεως, και την αρχή της ίσης μεταχείρισης όλων των εκλογέων κατά την άσκηση του εκλογικού των δικαιώματος από πλευράς έννομων συνεπειών, διότι συνταγματικώς απαγορεύεται η εκ των προτέρων πολιτική αχρήστευση έγκυρης ψήφου. Συνεπώς, περιορισμός του πολίτη μόνο στο δικαίωμα ελεύθερης προσβάσεως στο εκλογικό κέντρο και ρίψη λευκού ψηφοδελτίου, χάριν απλώς της στατιστικής αποτυπώσεως της πολιτικής στάσεως τμήματος του εκλογικού σώματος, δεν επιτρέπεται, διότι συνιστά στρέβλωση της βουλήσεως των εκλογέων και πολιτικό αποκλεισμό των από τη συμμετοχή των στην πολιτική ζωή με τον τρόπο που επέλεξαν. Εν όψει των ανωτέρω, να μεν ο καθορισμός του εκλογικού συστήματος ανήκει στον εκλογικό νομοθέτη, η ευχέρειά του, όμως, έχει ως ελάχιστο συνταγματικό ανυπέβλητο όριο την υποχρέωσή του να μη θίγει τον πυρήνα του εκλογικού δικαιώματος, ήτοι να χρησιμοποιεί ως βάση υπολογισμού για τον προσδιορισμό των βουλευτικών εδρών το σύνολο των έγκυρων ψήφων, θετικών και λευκών. Εναπόκειται δε περαιτέρω σ' αυτόν να καθορίσει, εντός πάντοτε των συνταγματικών πλαισίων, άλλους ειδικότερους τρόπους με τους οποίους η λευκή ψήφος θα λαμβάνεται υπόψη για τη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος. Επομένως, κατά τη γνώμη που πλειοψήφησε στο Δικαστήριο, οι διατάξεις των άρθρων 98 παρ. 4 και 99 παρ. 3 και 4 του εκλογικού νόμου

(165) Βλ. σκέψη 4 ΑΕΔ 1/1994.

(166) Βλ. σκέψη 5 ΑΕΔ 1/1994.

(167) Βλ. ΑΕΔ 12/2005, σε: ΕΑΔΔ 2005, σ. 517 επ., Αρμ 2006, σ. 111 επ..

(π.δ. 351/2003), καθόσον δεν επιβάλλουν τον υπολογισμό και των λευκών ψηφοδελτίων στην εξαγωγή του εκλογικού μέτρου παρά το ότι αυτά γίνονται με άλλες διατάξεις ίδιου νόμου δεκτά ως έγκυρες ψήφοι, θίγουν τον πυρήνα της λαϊκής κυριαρχίας και την ισότητα της ψήφου και είναι αντίθετες προς τις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις»¹⁶⁸.

Στην ίδια απόφαση διατυπώθηκε ισχυρότατη μειοψηφία (5 δικαστών), σύμφωνα με την οποία «το Σύνταγμα με τα άρθρα 51, 52 και 54, τα οποία καθιερώνουν, μεταξύ άλλων, τις αρχές της καθολικής και υποχρεωτικής ψηφοφορίας, αντιλαμβάνεται τη συμμετοχή στο εκλογικό σώμα ως άσκηση ατομικού δικαιώματος και δημόσιου λειτουργήματος. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει το δικαίωμα του εκλογέα να εκδηλώνει την ελεύθερη και ανόθευτη πολιτική του βούληση είτε με θετική ψήφο προτίμησης συγκεκριμένου εκλογικού συνδυασμού ή μεμονωμένου υποψηφίου είτε με αρνητική ψήφο αποδοκίμασίας όλων των εκλογικών σχηματισμών. Έτσι η αρνητική ψήφος αποδοκίμασίας κατοχυρώνεται συνταγματικώς, υπό την έννοια ότι η εκλογική νομοθεσία πρέπει να εξασφαλίζει τη δυνατότητα στον εκλογέα να ρίπτει στην κάλπη λευκό ψηφοδέλτιο που θα αποτυπώνεται στους πίνακες των αποτελεσμάτων των βουλευτικών εκλογών. Κατά τα λοιπά, όμως, η ρύθμιση των εννόμων συνεπειών της λευκής ψήφου στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος καταλείπεται στον κοινό νομοθέτη, ο οποίος καθορίζει, με ευρεία διακριτική εξουσία, το περισσότερο πρόσφορο και ενδεδειγμένο εκλογικό σύστημα για την ανάδειξη εκάστοτε των εθνικών αντιπροσώπων και τη συγκρότηση της Βουλής. Και τούτο διότι, εφόσον η λευκή ψήφος δεν εκφράζει συγκεκριμένη εκλογική προτίμηση, ο καθορισμός του βάρους της στην εκλογική διαδικασία συναρτάται προς το επιλεγόμενο τελικά από το νομοθέτη εκλογικό σύστημα, το οποίο πρέπει να διαθέτει την απαραίτητη συνοχή ως προς τη λειτουργία του και τον επιδιωκόμενο στόχο. Η εκδοχή ότι το Σύνταγμα επιβάλλει, ως ελάχιστη έννομη συνέπεια, το συνυπολογισμό των λευκών ψήφων κατά την εξεύρεση του εκλογικού μέτρου για λόγους ίσης μεταχειρίσεως όλων των έγκυρων (θετικών και αρνητικών) ψήφων, παραγνωρίζει το γεγονός ότι η ψήφος αποδοκίμασίας εκφράζει διαφορετική βούληση από τη ψήφο προτίμησης και ότι η επιρροή της λευκής ψήφου στο εκλογικό αποτέλε-

σμα δεν είναι ομοίμορφη για τα μεγάλα ή μικρά κόμματα αλλά διαφοροποιείται ανάλογα με το ισχύον εκλογικό σύστημα (αναλογικό, πλειοψηφικό και ενδιάμεσες παραλλαγές). Εξάλλου, λόγω του αρνητικού χαρακτήρα της λευκής ψήφου, είναι άδηλο αν η πολιτική βούληση του εκλογέα συμπορεύεται πάντοτε με το διαμορφούμενο δια της προσμετρήσεως της λευκής ψήφου εκλογικό αποτέλεσμα, ιδίως σε αναλογικά συστήματα πολλών κατανομών. Τέλος, ο υποχρεωτικός με έννομες συνέπειες συνυπολογισμός της λευκής ψήφου στην εξαγωγή του εκλογικού αποτελέσματος αποκλείει την εφαρμογή εκλογικών συστημάτων όπου ο συνυπολογισμός αυτός δεν είναι νοητός, π.χ. του πλειοψηφικού ενός γύρου σε μονοεδρικές περιφέρειες (άρθ. 98 παρ. 4 π.δ. 351/2003) που έχει κριθεί ότι δεν αντίκειται στο Σύνταγμα (πρβλ. ΑΕΔ 48/1978 και 36/1990)¹⁶⁹. Παράλληλα, σύμφωνα με ειδικότερη μειοψηφούσα γνώμη, ο συνυπολογισμός θετικών και αρνητικών (λευκών) ψήφων υπέρ των εκλογικών σχηματισμών, αντιβαίνει προς τις αρχές της προσφορότητας και της αναγκαιότητας, που αποτελούν εκφάνσεις της αρχής της αναλογικότητας, καθώς και προς την απορρέουσα από το άρθρο 54 παρ. 1 αρχή της σταθερότητας του εκλογικού δικαίου. Για την θεμελίωση της άποψης αυτής, έγινε επίκληση παλαιότερης πάγιας νομολογίας του ΑΕΔ (π.χ. ΑΕΔ 34/1999), σύμφωνα με την οποία, για την εξεύρεση του εκλογικού μέτρου στις διάφορες κατανομές των εδρών δεν συνυπολογίζονται τα λευκά ψηφοδέλτια, η δε ερμηνεία αυτή ουδόλως ανετράπη μετά την συνταγματική αναθεώρηση του 2001.

Η ανωτέρω απόφαση ήγειρε σοβαρούς προβληματισμούς στην θεωρία σε σχέση με την λειτουργία της λευκής ψήφου, η οποία, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη¹⁷⁰, αποτελεί την μια εκ των δύο εκφράσεων της αρνητικής βούλησης του ψηφοφόρου. Η δεύτερη αρνητική έκφραση συνίσταται στη ρίψη άκυρου ψηφοδελτίου στην κάλπη. Τις δύο όμως αυτές μορφές αρνητικής έκφρασης διακρίνει μια σημαντική ποιοτική διαφορά, καθώς η μεν άκυρη ψήφος μπορεί να αντιπροσωπεύει μεν την αρνητική στάση του ψηφοφόρου, χωρίς, όμως, και να εκφράζει και συγκεκριμένη πολιτική βούληση ή μπορεί και να οφείλεται σε αβλεψία του ψηφοφόρου. Αντίθετα με την λευκή ψήφο, ο ψηφοφόρος εκφράζει συνειδητά πολύ συγκεκριμένη πο-

(168) Βλ. σκέψη 10 ΑΕΔ 12/2005.

(169) Βλ. ομοίως σκέψη 10 ΑΕΔ 12/2005.

(170) Βλ. ενδεικτικά Δ. Τσούροκα, Η Αρνητική Ψήφος, Αρμ 1988, σ. 745.

λιτική βούληση, η οποία μπορεί να συνίσταται στην απόλυτη απόρριψη όλων των προσφερόμενων πολιτικών προτάσεων ή του πολιτικού συστήματος συνολικά ή και του ισχύοντος την δεδομένη χρονική στιγμή εκλογικού συστήματος¹⁷¹, έχει δηλαδή χαρακτήρα άρνησης ή αποδοκίμασias. Συνεπώς, εν όψει των ανωτέρω παρατηρήσεων, μια πιθανή ταύτιση της άκυρης και της λευκής ψήφου ως προς τα έννομα αποτελέσματά τους είναι εσφαλμένη. Με την απόφαση αυτή, καθίσταται εμφανέστερος ο δικαιопλαστικός χαρακτήρας της νομολογίας του ΑΕΔ, καθώς το Δικαστήριο ουσιαστικά διαμόρφωσε έναν νέο εκλογικό κανόνα, δυνάμει του οποίου –μέσω της διασταλτικής ερμηνείας της έννοιας της «έγκυρης» ψήφου– ο συνυπολογισμός των λευκών και των εκπεφρασμένων ψήφων για την εξαγωγή του τελικού εκλογικού αποτελέσματος ανταποκρίνεται πληρέστερα στο «ελάχιστο συνταγματικό ανυπέβλητο όριο» που συνίσταται «στην υποχρέωσή του να μην θίγει τον πυρήνα του εκλογικού δικαιώματος, ήτοι να χρησιμοποιεί ως βάση υπολογισμού για τον προσδιορισμό των βουλευτικών εδρών το σύνολο των έγκυρων ψήφων, θετικών και λευκών». Έτσι, όμως, ο εκλογικός δικαστής φαίνεται να υπεισέρχεται στο έργο του εκλογικού νομοθέτη, καθώς με τον παραμερισμό των κρίσιμων εκλογικών διατάξεων προβαίνει ερμηνευτικά σε μια «τεχνική» κατασκευή που –υπό κανονικές συνθήκες– ανήκει στην αρμοδιότητα του εκλογικού νομοθέτη.

Το ζήτημα αυτό απασχόλησε επίσης το ΕΔΔΑ, το οποίο με την απόφασή του επί της υποθέσεως Πασχαλίδη, Κουτμερίδη και Ζαχαράκη κατά Ελλάδος της 10ης Απριλίου 2008 (προσφυγές 27863/05, 28422/05 και 28028/05)¹⁷², έκρινε ότι η αιφνιδιαστική δικαιοδοτική κρίση του ΑΕΔ που μετέβαλε την πάγια έως τότε συνταγματική πρακτική και νομολογία και οδήγησε στην απώλεια των εδρών των προσφευγόντων, μετά την διαμόρφωση του τελικού εκλογικού αποτελέσματος, νοθεύει την εκπεφρασμένη λαϊκή βούληση¹⁷³. Το ΕΔΔΑ απέφυγε να τοποθετηθεί ως προς το ουσιαστικό ζήτημα της προσφορότητας προσμέτρησης των λευκών ψηφοδελτίων για τον υπολογισμό του εκλογι-

κού μέτρου και την κατανομή των εδρών, θεωρώντας ότι δεν μπορεί να το εξετάσει in abstracto και αναγνωρίζοντας ότι το θέμα αυτό ανάγεται στο περιθώριο εκτίμησης των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁷⁴. Παράλληλα, κρίθηκε ότι οι προσφεύγοντες είχαν διαμορφώσει την δικαιολογημένη πεποίθηση ότι δεν θα ήταν δυνατό να ακυρωθεί η εκλογή τους λόγω μιας νομολογιακής μεταστροφής του ΑΕΔ, η οποία μάλιστα θα αφορούσε μόνο τις εκλογικές τους περιφέρειες. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, με την απόφαση 12/2005 του ΑΕΔ παρατηρήθηκε το φαινόμενο η πλειοψηφία των μελών του Κοινοβουλίου να αναδεικνύεται χωρίς την προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων για την εξαγωγή του εκλογικού μέτρου, ενώ για τους προσφεύγοντες να μην ισχύει κάτι τέτοιο. Άρα, εμμέσως πλην σαφώς, με την κρίση του ΑΕΔ φέρονται να ισχύουν 2 παράλληλα εκλογικά συστήματα ή, ορθότερα, 2 παράλληλες μέθοδοι υπολογισμού του εκλογικού μέτρου και της κατανομής των εδρών.

Η νομολογία του ΑΕΔ τα επόμενα χρόνια δεν απομακρύνθηκε από τις γενικές γραμμές που το Δικαστήριο είχε χαράξει, ούτε υιοθέτησε κάποια ρηξικέλευθη προσέγγιση ως προς τα ζητήματα συνταγματικότητας των εκλογικών νόμων που εφαρμόστηκαν. Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπ' αριθ. 3/2015 απόφαση του ΑΕΔ, η οποία έκρινε την συνταγματικότητα του ελάχιστου ορίου 3% που ορίζει ο νόμος για την κατάληψη εδρών στις εκλογές για την ανάδειξη μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Μολονότι δεν κρίθηκαν ζητήματα συνταγματικότητας του εκλογικού νόμου που αφορά σε εθνικές εκλογές, η σημασία της απόφασης του ΑΕΔ δεν είναι αμελητέα, καθώς η επιχειρηματολογία που υιοθέτησε το Δικαστήριο μπορεί αναλογικά να εφαρμοστεί και σε αντίστοιχες αιτιάσεις ως προς την αντισυνταγματικότητα του ελάχιστου ορίου 3% που ισχύει και για την κατάληψη εδρών στις εθνικές εκλογές. Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο, αποφαινεται ότι υπό τους όρους πήρησης¹⁷⁵ των θεμελιωδών αρχών της ισότητας του εκλογικού δικαιώματος, της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων και της παροχής σε αυτά ίσων ευκαιριών (και με επίκληση των άρθρων 1 παρ. 2 και 3, 29 παρ. 1, 51 παρ. 3, 52 και 54 παρ. 1 του Συντάγ-

(171) Βλ. περισσότερα Σ. Κ. Μανωλίδη, Η Λευκή ψήφος και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, ΕΔΔΑ 50/2006, σ. 491, Γ. Παπαδημητρίου, Συνταγματικό..., ό.π., σ. 110 - 111.

(172) Η απόφαση είναι διαθέσιμη στον ιστότοπο: <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-166045%22%7D%3E>>.

(173) Βλ. σκέψη 28 απόφασης ΕΔΔΑ 10.4.2008, Κουτμερίδης κ.α. κατά Ελλάδας.

(174) Βλ. σκέψη 29 απόφασης ΕΔΔΑ 10.4.2008, Κουτμερίδης κ.α. κατά Ελλάδας.

(175) Βλ. σκέψη 4 ΑΕΔ 3/2015.

ματος), ο εκλογικός νομοθέτης έχει την ευχέρεια να επιλέξει το «προσφορότερο και μάλλον ενδεδειγμένο από τις πολιτικές περιστάσεις εκλογικό σύστημα». Στη συνέχεια και προκειμένου να δικαιολογήσει την επιλογή του Έλληνα εκλογικού νομοθέτη να υιοθετήσει το επίμαχο όριο του 3%, το ΑΕΔ επικαλείται πηγές προερχόμενες από την ευρωπαϊκή ενωσιακή έννομη τάξη¹⁷⁶ και ειδικότερα: α) το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (A3-0381/92 από 10.3.1993, C 115), με το οποίο «τα κράτη-μέλη προτρέπονται να υιοθετήσουν αναλογικό σύστημα εκλογής ευρωβουλευτών, με δυνατότητα ορισμού ελαχίστου ορίου ψήφων για να δικαιωθούν έδρας, που μπορεί να κυμαίνεται από 3% έως και 5% των εγκύρων ψήφων», β) την από 20.9.1976 Πράξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων «περί εκλογής αντιπροσώπων με καθολική, άμεση ψηφοφορία» (EE L 278), όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση του Συμβουλίου της 25.6.2002 και 23.9.2002 (EE L 283), ορίζει, στο άρθρο 1, ότι «επιτρέπεται η θέσπιση ... κατωτάτου ορίου για την κατανομή των εδρών, το οποίο δεν δύναται να υπερβαίνει, σε εθνικό επίπεδο, το 5% των εκπεφρασμένων ψήφων» και γ) ως προς τις εκλογές του έτους 2014, το Ψήφισμά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 22ας Νοεμβρίου 2012 [2012/2829(RSP)], με το οποίο τα κράτη-μέλη καλούνται να θεσπίσουν στο εκλογικό τους δίκαιο «πρόσφορα και αναλογικά όρια» για την κατανομή των εδρών. Το ΑΕΔ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επίμαχη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 5 του ν. 4255/2014, με την οποία θεσπίζεται, για κάθε κόμμα ή συνασπισμό συνεργαζομένων κομμάτων, η συγκέντρωση ενός ελαχίστου ποσοστού 3% εγκύρων ψήφων σε όλη την επικράτεια ως προϋπόθεση για την κατάληψη έδρας μέλους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, δεν περιορίζει την ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας και δεν αντίκειται στην αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου ή σε οποιαδήποτε άλλη από τις ως άνω συνταγματικές αρχές που επικαλούνται οι ενιστάμενοι. Και τούτο διότι, σύμφωνα με το σκεπτικό του ΑΕΔ, ο εκλογικός νομοθέτης εθέσπισε, «κατά τρόπο αντικειμενικό και απρόσωπο», το ως άνω ελάχιστο όριο, προκειμένου να αποφευχθεί ο καταθρυμματισμός των πολιτικών δυνάμεων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και να διασφαλιστεί κατά τρόπο αποτελεσματικό η λειτουργικότητα αυτού για την επίτευξη του κυρίου σκοπού

(176) Βλ. σκέψη 5 ΑΕΔ 3/2015.

του, ήτοι της συνεχώς στενότερης συνεργασίας των ευρωπαϊκών λαών (βλ. ΑΕΔ 34/1999, 58/1995), «εν όψει, μάλιστα, της, μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, αναβαθμίσεώς του έναντι της Επιτροπής και του Προέδρου της»¹⁷⁷.

Ανοιχτό, ωστόσο, παραμένει το μείζονος σημασίας ζήτημα της συνταγματικότητας του bonus των 50 εδρών υπέρ του πρώτου κόμματος που θέσπισε ο ν. 3636/2008 (και νωρίτερα του του bonus των 40 εδρών που προέβλεπε ο ν. 3231/2004). Όσες ενστάσεις ασκήθηκαν εναντίον των ν. 3231/2004 και 3636/2008 είχαν πρωτίστως ως αντικείμενο τις στρεβλώσεις της κατανομής των εδρών μεταξύ των κομμάτων στις μεμονωμένες εκλογικές περιφέρειες, οι οποίες όμως προκαλούνται εξαιτίας του bonus¹⁷⁸ ενδεχομένως λόγω της παγιωμένης θέσης του ΑΕΔ ως προς το ζήτημα της διακριτικής ευχέρειας του νομοθέτη στην επιλογή του εκλογικού συστήματος, η οποία άλλωστε επιβεβαιώθηκε και στις περιπτώσεις αυτές¹⁷⁹. Η μέχρι σήμερα νομολογία (π.χ. οι υπ' αριθ. 18 και 19/2013 αποφάσεις) του ΑΕΔ σε σχέση με το bonus δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστεί ως άτολμη¹⁸⁰. Ενδεικτικό της ατολμίας αυτής του Δικαστηρίου να θίξει το ανωτέρω ζήτημα είναι το γεγονός ότι εκκρεμεί ήδη εδώ και 2 έτη (!) η έκδοση απόφασης επί σχετικής ενστάσεως (αφορά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015)¹⁸¹ κατά του bonus (των 50 εδρών) λόγω της απουσίας προϋποθέσεων για την απόκτησή του.

Συμπεράσματα

Η προηγηθείσα παρουσίαση θα μπορούσε να οδηγήσει σε ορισμένες σκέψεις γύρω από τον τρόπο λειτουργίας των διαφόρων εκλογικών συστημάτων, σε σχέση πάντοτε με τις κρατούσες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Ειδικότερα, ως προς την ελληνική εμπειρία, αντιλαμβάνεται κανείς ότι στην μεγάλη τους πλειοψηφία, τα περισσότερα εκλογικά συστήματα που εφαρμόστηκαν λειτουργούσαν στρεβλωτικά ως προς την έκφραση της λαϊκής βούλησης, κάτι που υπαγορευόταν (και εξακολουθεί να υπαγορεύεται) από την πολιτική βούληση της εκάστοτε κυβερνώσας παράταξης. Η επιλογή του αναθεωρητι-

(177) Βλ. σκέψη 6 ΑΕΔ 3/2015.

(178) Βλ. Χ. Ανθόπουλου, *Εκλογικά συστήματα...*, ό.π., σ. 152.

(179) Βλ. ενδεικτικά ΑΕΔ 30/2010.

(180) Ως προς αυτό πρβλ. τη διαφορετική στάση του Ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου.

(181) Βλ. Χ. Ανθόπουλου, *Εκλογικά συστήματα...*, ό.π., σ. 152.

κού νομοθέτη το 2001 να υιοθετήσει ειδική διάταξη, δυνάμει της οποίας απαιτείται αυξημένη πλειοψηφία, προκειμένου να εφαρμοσθεί ο εκλογικός νόμος από τις επόμενες βουλευτικές εκλογές φανερώνει πρωτίστως την δυσπιστία μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων, αλλά και ένα στοιχείο που –όπως ήδη επισημάνθηκε– χαρακτηρίζει διαχρονικά την ελληνική κοινωνία, ήτοι την πλήρη απουσία πνεύματος διαβούλευσης¹⁸². Η πρόσφατη (Ιούλιος 2016) μεταβολή του εκλογικού νόμου και η υιοθέτηση από την κυβερνητική πλειοψηφία ενός αναλογικότερου εκλογικού συστήματος απλώς ήρθε να επιβεβαιώσει όλες τις παραπάνω παρατηρήσεις.

Ως προς τον ρόλο του εκλογικού δικαστή, τέλος, παρατηρείται ότι το μέχρι σήμερα εφαρμοζόμενο στην Ελλάδα σύστημα ελέγχου μαρτυρά όχι τόσο αδυναμία

ή ατολμία της δικαστικής εξουσίας να αμφισβητήσει ή να ελέγξει αποτελεσματικότερα τη νομιμότητα και –κατ' επέκταση την συνταγματικότητα– των διαφόρων εκλογικών συστημάτων, όσο την απουσία συγκεκριμένων μεθοδολογικών εργαλείων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν αποφασιστικά στην διαμόρφωση του δικανικού συλλογισμού, κάτι που ενδεχομένως οφείλεται και στον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας του ΑΕΔ (συγκυριακή και μη μόνιμη σύνθεση). Το παράδειγμα του Ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου και της πρόσφατης νομολογίας του σχετικά με τον αντισυνταγματικό χαρακτήρα των τελευταίων ιταλικών εκλογικών νόμων θα μπορούσε να αποτελέσει μια χρήσιμη πηγή προβληματισμού ως προς το ζήτημα αυτό, ενώ, στο πλαίσιο της επικείμενης συνταγματικής αναθεώρησης, ίσως θα έπρεπε να επανεξετασθεί το ζήτημα της οργάνωσης της εκλογικής δικαιοσύνης (όπως και συνολικά της Δικαιοσύνης)¹⁸³.

(182) Ο όρος «διαβούλευση» δεν θα πρέπει να συγχέεται με τον διάλογο, ο οποίος στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα συνήθως λαμβάνει τη μορφή παράλληλων μονολόγων και, άρα αυτοαναιρείται.

(183) Βλ. Χ. Ανθόπουλου, *Εκλογικά συστήματα...*, ό.π., σ. 160 επ..

